

KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA AKREP VE ANLAM ÇERÇEVESİ*

Erdem Can ÖZTÜRK**

ÖZET

Klâsik Türk şiirinin doğru bir şekilde anlaşılması için deyimler, atasözleri, halk inanışları, gelenek ve görenekler, âdetler, yaşam tarzı vb. unsurların bilinmesi önemlidir. Çünkü şairler, bunların her birini şiirlerinde kullanmış ve zengin anlam katmanları oluşturmuşlardır. Bunların bilinmemesi ya da eksik/yanlış bilinmesi, o manzumelerin gerçek manalarının anlaşılmasına veya şiirin farklı yorumlarının gözden kaçmasına sebep olabilir. Öyle ki bazen tek bir kavram bile şiire yeni ve zengin anlamlar kazandırabilmektedir. Şu halde klâsik şiirde geçen her bir kavramın hangi anlam çerçevelerinde kullanıldığının ve gelenek içinde ne gibi inanışları yansıttığının bilinmesi, bu şiirin hakkıyla anlaşılabilmesi için son derece önemlidir.

Bu çalışmada da 'akrep' ve onun klâsik Türk şiirindeki kullanımları üzerinde durulacaktır. Akrep, zehirli ve ürkütücü bir canlı, burç ve saat aksamından bir parça gibi farklı kavramları ifade eder. Sahip olduğu özellikler ve gelenek içinde taşıdığı inanışlarla kullanıldığı şiirin manasını derinleştirmekte ve zaman zaman yeni anlam katmanları oluşturmaktadır. Özellikle bir burç ve zehirli bir hayvan olarak farklı deyim ve inanışların odak noktasında bulunan akrep, klâsik Türk edebiyatında zengin bir kullanım alanına sahiptir. Kalb sanatıyla kullanımı ise şiirin anlam katmanı ve sanat değerini artırması açısından oldukça dikkat çekicidir. Akreple ilgili anlam çerçevesi ve inanışların tespitiyle hem ilgili manzumelerin daha doğru anlaşılmasına yardımcı olunacak hem de bugün için unutulmuş olan bazı hususların hatırlatılmasına ve kayda alınmasına çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Akrep, klâsik Türk edebiyatı, burç, deyim, atasözü, halk inanışı.

* Makalenin geliş tarihi: 12.04.2019 Kabul tarihi: 24.06.2019

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı İlahiyat Fakültesi
Türk-İslâm Edebiyatı Anabilimdalı, erdemcanozturk@gmail.com
(<https://orcid.org/0000-0001-9328-0205>)

Giriş

Fuzûlî, “ilimsiz şiir temelsiz duvara benzer” der. Eskilere göre ‘şair’ ve ‘müteşair’¹ birbirinden ayırmanın bir yolu da budur. Buna göre hakiki şair, eserlerinde sadece mana, sanat ve duygular bulunan kimse değil; yeri geldiğinde okuyucusunu şaşırtıp kendine hayran bırakacak ve şiirlerinin tesiri artıracak mahiyette farklı alanlara dair bilgiler de barındırandır. Tıptan coğrafyaya, astronomiden kimyaya, tarihten mitolojiye pek çok farklı disipline ait bilgiler şairler için malzeme olmuştur. Bu sebeple bir manzumeyi hakkıyla anlayabilmek, ihtiva ettiği her bir kavramın manasına tam bir vukufiyetle mümkündür. Nasıl şiirin tam olarak anlaşılabilmesi için şairin hayatı, yaşam şartları, sosyal çevresi, inanç ve gelenekleri, eserin muhatabı gibi harici pek çok unsur hakkında bilgi sahibi olmak önemliyse, onun şiirlerinde geçen her bir kelime, sembol ve hatta harfin neyi işaret ettiğini ve şiire nasıl bir anlam kattığını tespit etmek de önem arz eder.

Mensur metinlere kıyasla manzum metinlerde kavram alanlarının ve anlam katmanlarının daha zengin olduğu söylenebilir. Zira mensur metinlerin doğası, kast edilen anlamın uzun cümlelerle okuyucuya açılması, anlamın belki yazar tarafından okuyucunun önüne serilmesi üzerine kuruludur. Okuyucuyu etkilemek için merak, sır, endişe, hayret gibi unsurlarla olayların kurgusu, cümlelerin ahengi ve ifade edilişi tercih edilir. Oysa manzum metinlerin doğası daha farklıdır. Şiir, anlamın okuyucuya açık seçik verilmesi yerine, sezdirilmesi şeklinde tasarlanır. Kelime, kavram ve semboller manayı açıkça izhar etmez, okuyucuya ipucu vererek onun tarafından anlaşılmaya bırakılır. Bu başarılı şekilde icra edildiği vakit, metinlere esrar ve anlam katmanları yüklediği gibi mananın da her bir okuyucuda yeniden kurulmasına ve metnin zenginleşmesine imkan tanır. Ancak, her ne kadar farklı anlamlar kurulabilse de yazarın kast ettiği mananın tespiti, en azından akademik çalışmalar için şarttır. Bir metnin anlamının tespitinin de ancak kelime ve kavramlara vakıf olmakla mümkün olacağı daha önce söylenmişti. Mesela Nef‘î’ye atfedilen,

Tâhir Efendi bize kelb demiş
İltifâtı bu sözde zâhirdir

¹ Şair sayılabilecek kabiliyet ve fitratta olmasa da kendini şair sanan kimseler.

Mâlikî mezhebim benim zîrâ
İ'tikâdımca kelb (T/t)âhirdir

mısralarını anlayabilmek, sadece kelimelerin anlamlarını bilmekle mümkün değildir. Bunu anlayabilmek için şairi, hayatını, şiir tarzını, Tahir Efendi'yi, Malikî ve şiirde adı dahi geçmeyen Şâfi'î mezheplerini, köpeğin temizliği ile neyin kast edildiğini yahut hangi mezheplerde köpeğin temiz, hangilerinde kirli addedildiğini bilmek ve kelime oyunlarının farkına varmak gerekir. Yukarıdaki mısralarda 'tahir' kelimesi özel isim olarak 'Tahir Efendi'ye işaret ederken, aynı zamanda 'temiz, pak' anlamlarına gelir. Bu şiirde ise her ikisinin de kast edildiğini söylemek yanlış olmaz.

İşte bu sebeptedir ki yeri gelir bir kelime ve hatta tek bir harf dahi şiirin bütün manasını etkileyebilir/değiştirebilir. Söz konusu klâsik Türk edebiyatı olduğunda iş daha da zorlaşır. Çünkü günümüz ve -söz gelimi- 15. asır arasındaki kültür, inanış, gelenek, görenek, yaşam tarzı, alışkanlık, sosyal çevre vb. farkları, klâsik Türk şiirinin anlam dünyasına girmemizi zorlaştırır. Bugün için hakaret anlamı taşıyan 'köpek' kelimesinin bir zamanlar 'saygı' anlamı taşıdığı ya da evvelce saygınlık anlamı taşıyan 'yavuz' kelimesinin günümüzde kimi yörelerde 'hakaret' için kullanıldığı bilinmektedir. O halde en azından kelimelerin -mümkün merteye- bütün anlamlarının kayıt altına alınması, klâsik şiirin daha doğru anlaşılmasına kapı aralayacaktır. Bu çalışma da böyle bir gayretin ürünüdür.

Makalede temel amaç 'akrep'le ilgili genel anlam çerçevesini çizmek olduğu için yüzyıl sınırlaması yapılmamış, tarama bütün asırları ve sadece divan değil farklı türlerdeki eserleri de kapsayacak şekilde yapılmıştır. Öyle ki akreple ilgili inanış ve burç özellikleri hakkında bilgi veren mensur eserlerdeki bilgiler de makalenin sonuna alınmış ve böylece manzumelerdeki bazı tespit ve hükümlerin delillendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bu tercihte, manzumelerde geçmeyen bazı inanışların da kayıt altına alınmasının faydalı olacağı düşüncesi etkili olmuştur.

Bu maksatla divan, mesnevî, mecmua, lügat, tezkire ve risale türündeki eserler taranmış; akrebin klâsik şiirde hangi anlam ve kavram alanlarıyla kullanıldığını ortaya koyacak metin örnekleri derlenmeye çalışılmıştır. Yayımlanmış matbu eserlerin yanı sıra Tebdiz, e-kitap ve Metin Bankası gibi elektronik kaynaklardan da yararlanıldığı için taranan toplam eser sayısı net olarak verilemese de yaklaşık iki yüzden fazla eser taranmış, bunların

takriben yarısında akrep geçtiği tespit edilmiştir. Çalışmada yetmiş altı farklı eserden alınmış, yüz otuz dokuz manzume örneği bulunmaktadır. Taramalar sonucunda beş yüze yakın örnek tespit edilmiş olsa da aynı anlamı ifade eden bazı örnekler ayıklanarak yeterli sayıda manzumeyle konular açıklanmaya çalışılmıştır. Konunun genişliği ve çalışmanın hacmi sebebiyle her zaman beyitlerin ayrıntılı açıklamalarına yer vermek mümkün olmamış; bunun yerine en azından manzumelerin genel anlam çerçevesi çizilmeye ve kısaca nesre çevirileri verilmeye çalışılmıştır.

Doğrudan akrep hakkında bir çalışma bulunmasa da klâsik şiirde kullanılmış çeşitli deyim, atasözü, gelenek, inanış ve belli kavramların anlam çerçeveleri üzerine yapılmış birçok araştırma bulunmaktadır.² Bu çalışmalarla ilgili deyim, atasözü, kavram ve inanışların klâsik şiirdeki kullanım sahaları tespit edilmekte, bunların şiire kazandırdığı yeni anlamlar ortaya konulmakta ve günümüzde unutulmuş bazı noktalar hatırlatılmaktadır. Bu yolla hem bu manzumelerin hem de genel olarak klâsik

² Bkz. Bünyamin Ayçiçeği, "Bağdatlı Rûhî'nin (ö. 1014/1605-1606) Gazellerinde Deyimler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 38, s. 163-202; Bünyamin Ayçiçeği, "Klâsik Türk Şiirinde Kuş Kondurmak Deyiminin Anlam Çerçevesi", *ESTAD*, C. 2, S. 1, s. 215-232; Yaşar Aydemir, "Divan Şiirinde Kulak Çekmeye Dair", *Turkish Studies*, V. 7/1, Ankara, s. 3-17; H. Dilek Batislam, "Nedim'in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler", *Türkojoloji Araştırmaları 1997*, Fuat Özdemir Anısına, İstanbul: Çukurova Üniversitesi Basımevi, s. 107-125; H. İbrahim Demirkazık, "El Arkası Yerde Deyimi ve Bu Deyimin Divan Şiirindeki Kullanımı", *Turkish Studies*, S. 8/4, s. 617-633; Murat A. Karavelioğlu, "Divan Şiirinde 'Bend Geçmek', 'Hurde Geçmek' ve 'Kapı Geçmek' Deyimleri Üzerine", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 31, s. 175-204; Bayram Ali Kaya, "Azmi-zâde Hâletî Divânı'nda Atasözleri ve Deyimler", *Bir*, S. 9-10, s. 369-392; Bayram Ali Kaya, "Atasözleri ve Deyimlerin Divan Şiirinde Kullanımı ile Divanların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 6, s. 11-54; Hasan Kaya, "Divan Şiirinde 'İş Asmak' Deyimi Üzerine", *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı*, Yıl 4, s. 231-243; Hasan Kaya, "Divan Şiirinde Kıl Kondurmamak Deyiminin Anlam Çerçevesi", *Bir Devr-i Kadîm Efenđisi Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan*, Yayınevi, Ankara, s. 495-508; Cemal Kurnaz, "Taşlıcalı Yahyâ Beğ Divânı'nda Atasözleri ve Deyimler", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş'ın Hâtırasına Armağan, 1979-1983, Yıl: XVII-XXI/1-2, s. 195-207; İsmail Küçük, "Divan Şiirinde İzaha Muhtaç Beş Deyim: Asâyı Dik-, Kantarlığı At-, Kulağından Fetili Çıkar-, Ay'a Elek As-, Ebû Zambak Oku-", *Turkish Studies*, V. 10/8, Ankara, s. 1697-1706; Mine Mengi, "Necâti'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı", *Erdem Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. II, S. 4, s. 47-56; Muhammet Yelten, "Nev'i-zâde Atâyî'nin Sohbetü'l-Ebkârî ve İçindeki Atasözleri İle Deyimler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1985*, s. 171-191.

şiiirin daha doğru şekilde anlaşılması hedeflenmektedir. Klâsik şiiir ve kültürün zenginliğinin ortaya konulması, klâsik şairlerin halk deyiş ve inanışlarından ne kadar faydalandıklarının tespiti de bu çalışmaların diğer maksatlarındandır. Bu makale de bu türde yapılmış çalışmaların bir devamı niteliğinde olup aynı amaçları taşımaktadır.

Farsçası kejdüm olan ‘akrep’, klâsik Türk şiiirinde farklı vesilelerle pek çok kez kullanılmıştır. Özellikle zehirli ve ürkütücü bir hayvan olarak ya da bir takımyıldızının/burcun adı olarak kullanılan kelime, klâsik şiiirde bir çağrışım unsuru olmuştur. Kelimenin saat-yelkovan-akrep bağlamındaki kullanımı ise oldukça sınırlıdır. Bu çalışmada, ‘akreb’in gerek zehirli bir hayvanı, gerek bir takımyıldızı ya da burcu gerekse saat aksamı gibi anlamları ifade edecek şekildeki kullanımları tespit edilmiş ve ‘akreb’in klâsik şiiirde konu edildiği bütün bir anlam çerçevesi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Eklembacaklılar familyasından olan akrep zehirli bir hayvandır. İnsanların yaşadığı yerlerde de görülebildiğinden ve zehri sebebiyle halk arasında korkulan, ürkütücü bir canlı olarak bilinir. Farklı renkleri bilinse de siyah akrepler meşhur olup daha korkutucu bulunur. Sırtına doğru kıvrımlı şekildeki kuyruğu zehirli ve bir bakır kabı delebilecek sertliktedir. Ön tarafında yengece benzer kısıkaçları vardır. Genellikle geceleri serinlikten faydalanarak avlanmaya çıkar. Gözleri iyi görmez, duyularıyla hareket eder.

Bir takımyıldızı olarak akrep, dünyadan görünüşü akrebi andırdığı için bu isimle anılır. Diğer burçlar arasında takımyıldızına isim-şekil itibariyle en çok benzeyenin akrep olduğu söylenebilir. Doğusunda Terazi, batısında Yay takımyıldızları bulunur. Güneş bu burca Ekim ayında girer. Sonbahar burcudur. Elementi su, gezegeni Merih (Mirrîh)’tir. Astrolojide soğuk, karanlık ve fırtına getiren, savaşırlara sebep olan, insan üzerinde olumsuz etkiler bırakan uğursuz bir takımyıldızı olarak bilinir. Bu dönemde sefer çıkmak uğursuzluk sayılırken, bilimle uğraşmak, yazı yazmak tavsiye edilir. Antares, Akrep takımyıldızında yer alır ve parlak yapısıyla ‘akrebin kalbi’ olarak anılır. Akrep, genel olarak uğursuzluk, tutku ve gizem ekseninde anılır.³

³ Bkz. Metin And, *Minyatürler Osmanlı-İslâm Mitolojyası*, YKY, İstanbul 2008, s. 343; Amil Çelebioğlu, “Fuzûlî’nin Bir Beyti Üzerine Bazı Düşünceler”, *Osmanlı*

KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE ‘AKREP’

Eski çağlardan itibaren gerek halk inanış ve deyişlerinde gerek farklı milletlere ait mitolojilerde önemli roller üstlendiği görülen akrep, hem hayvan hem burç hem de saat aksamı olarak taşıdığı çeşitli özelliklerle klâsik Türk şiirinde de kullanılmıştır. Akrebin içinde kullanıldığı anlam çerçeveleri tasnif edilmiş; sıklıkla birlikte kullanıldığı ve teşbih edildiği kavramlar ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu alt başlıklardaki örnek manzumeler de hayvan, burç ve saat aksamı olarak ayrıca tasnif ve izah edilmiştir.

1. Sevgiliyle İlgili Anlam Çerçevesi

1.1. Zülûf

Yüzün iki tarafından sarkan saç lülesine zülûf denir. Klâsik Türk şiirinde en çok kullanılan sevgiliye ait güzellik unsurlarının başında gelir. Genelde kıvrım kıvrım olan zülûf görmek bile aşığı kendinden geçirir. Sevgilinin yüzü ve alnı da güzelliği, göz alıcılığı ve parlaklığıyla ay ya da güneşe benzetilir. İşte şairlerimiz bunların hepsini bir araya getirerek yeni bir anlam dünyası kurmuştur. Kıvrım kıvrım olan zülûf, akrebin kavisli yapısına benzerliğinin etkisiyle, bizzat akrebe benzetilir. Sevgilinin ay gibi parlak yüzü üzerindeki zülûf, bir akreptir sanki. Buradaki tahayyül, ayın akrep burcuna gelmesi ile ilgilidir. Nasıl ki ay akrep burcuna geldiğinde ay ve akrep bir yerde cem oluyor ise, sevgilinin ay gibi parlak yüzü üzerine gelen zülûf de bunu hatırlatır. Ay (=yüz) ve akrep (=zülûf) bir araya gelmiştir. Aynı teşbih ve tahayyül birbirine çok benzer şekilde pek çok kez ve farklı şairler tarafından kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte akrep, hem yüzdeki zülûfle teşbih halinde hayvanı hem de ay ile birlikte burcu işaret edecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır.

Araştırmaları, C. VII-VIII, s. 204; Sabahat Deniz, 16. *Yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar*, Marmara Üniv., Dr. Tezi, İstanbul 1992, s. 147; Mehmet Emin, *Fuzûlî Dîvânı'nda Hayvanlar*, Marmara Üniv., YL. Tezi, İstanbul 1989, s. 138-144; Zeynep Özer, *Divan Şiirinde Burçlar*, Çukurova Üniv., YL. Tezi, Adana 2015, s. 95-100; Hafsanur, Yıldırım, "Divan Şairlerine Göre Burçlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, Aralık 2015, s. 349-350; Mehmet Emin Ertan, *Fuzûlî Dîvânı'nda Hayvanlar*, Marmara Üniv., YL Tezi, İstanbul, s. 138-144.

Yüzün üzre düşer zülfün çü her dem

Kamer birle bolur bir yirde ‘akreb (CED/G66)⁴

“Zülfün, her zaman yüzünün üzerine düştüğü için akreb (zülf) ile ay (yüz) bir arada olur.”

Aşağıda bulunan örneklerde de yine benzer bir hayal, burç ve hayvan olan akrebin teşbih ve tevriyeli kullanımları söz konusudur.

Zülfün görüp ruhsârda didim kamer ‘akrebededir

Burc-ı şerefde hâllerin ahter midir bilmem nedir (YGD/G84)

“Yanağındaki (ay) zülfünü (akreb) görüp ayın akreb burcunda olduğunu anladım. Şeref burcunda hâllerin parlak ve talihli midir nedir?” beytinde, yukarıdaki açıklamalara ek olarak akreb burcunun bir parlaklık devri olduğuna da işaret vardır.

Şu kim zülfünle yüzün gördi fi’l-hâl

Didi kim geldi ‘akreb burcına mâh (END/N5533)

“Zülfünle yüzünü gören, o an dedi ki ay (yüz) akreb (zülf) burcuna gelmiştir.”

Göricek didi müneccim ruh u çeşm ü zülfün

Burc-ı ‘akrebde kırân itdi meh ile Merrîh (END/N1221)

“Müneccim yüzünü, gözlerini ve zülüflerini görünce ay ve Merih yıldızı akreb burcuna yaklaşmış, dedi.”

Görelî zülfünü haddünde bildüm

Ki ‘akreb mâh-ı tâbân menzîlidür (ŞD/G42)

⁴ Manzume alıntılarının kaynakları belirtilirken kullanılan yöntem şu şekildedir: Parantez içinde yazar ve eser isimlerinin baş harfleri alınarak bir kısaltma oluşturulmuştur. Çakışmaların (aynı kısaltmaların) olduğu durumlarda bunlara ilgili yayını hazırlayan akademisyenin isim ve soyisminin baş harfleri de eklenmiştir. Bu kısaltmaların hangi şair ve esere ait olduğunun tespiti ve ilgili kitabın tam künyesi için makalenin sonunda bulunan “Metinlerin Alındığı Kaynaklar ve Kısaltmaları” başlıklı bölüme bakılabilir. İlgili kısaltmalar, bu bölümde künye başlarında, parantez içinde ve alfabetik olarak yer almaktadır. Diğer kısaltmalar ise şu şekildedir: G: Gazel, K: Kaside, M: Mesnevi, B: Beyit, N: Nazire, MUS: Musammat, MÜF: Müfred, MÜ: Müseddes, MH: Muhammes, TB: Terkib-i Bent, T: Tuyuğ, v.: varak numarası.

“Zülfünü (akrep) yüzünde (ay) gördüğümünden beri bildim ki akrep burcunun parlak menzildir.”

Rûy-ı pür-tâbına düşdükce o zülf-i siyehi

Burc-ı ‘akrebde kıyâs eylerim ol demde mehi (RKD/G56)

“Siyah zülfün (akrep) parlak yüzüne (ay) düştükçe bu manzarayı ayın akrepte olmasına (akrep burcu) benzetirim.”

Akrebin zülfe teşbihi, kimi zaman da ayın akrep burcuna gelmesinden bağımsız olarak sadece şekli bir benzetme unsuru olmuştur. Zülüf, zehirli bir akrebe benzer, akrep zülfe benzemek yahut onu taklit etmek ister.

Hayret-efzâdur dile âmîziş-i Pertev hele

‘Akreb ü âfet semenderdür o zülf ü çeşm ü ruh (MMP/G54)

Leff ü neşrin bulunduğu beyitte Pertev şöyle söyler: *“Akrep olan zülüf, afet olan göz ve semender olan yanağın bir arada bulunması Pertev’in gönlüne ne hayret verir!”*

Tuymadum agulu ‘akreb ise zülf-i siyehün

Hey meded çâre gerek eylemedin kâr bana (KMD/G13)

“Senin siyah zülfün zehirli bir akrep ise de ben bunu duymadım. Meded eyle, bir çare gerek çünkü bana kâr etmedin.”

Zülf-i yâra ‘akreb öykünmiş meger

Ejderün agzından agular yagar (ZD/G266)

“Akrep, sevgilinin zülfüne özenmiş; sanki ejderin ağzından zehir saçılıyor.”

Zülf zann eyleme zîrâ ki Hakîm-i Mutlak

Tıynet-i müşkile cân virdiği kejdümdür bu (ŞGD/G270)

“(Bu gördüğün saç) zülüf sanma zira o, Allah’ın zor bir fitratta (eğri/iki büklüm) yarattığı akreptir.”

‘Aceb mi üstüme yagarsa ‘akreb

Zamîrüm zülfi-pîç-â-pîçdür heb (HŞ/M)

“Üzerime akrep yağması şaşılacak şey midir? Zaten gönlüm kıvrım kıvrım zülüflerle doludur hep.”

Aşağıdaki beyitlerde kaşların yaya ve zülüflerin akrebe benzetilmesi söz konusudur. Burada ayrıca kaş, yay ve yay burcu ile zülûf, akrep ve akrep burcu arasında hem teşbih hem de tevriyeli bir kullanım vardır.

Halka-i zülfini pür-ham gören ebrûya yakın

Burc-ı kavsi sanır ol demde tolanır ‘akreb (RKD/MÜ18)

“Kaşının yakınında dağmık zülüflerinin halkasını görenler, yay burcunun yanında akrep burcunun dolandığını sanar.”

Zülfi içre cebhesin gördüm su’âl itdim haber

Didi ‘akreble kamerdür burc-ı kavsi seyr ider (NHD/MÜF580)

“Zülfinün içinde (arasında/ardında) alnını gördüm ve halini sordum. Akrep (zülûf) ve ay (yüz) olduklarını, kavsi (yay burcunu/kaşlarını)⁵ seyrettiklerini söyledi.”

1.2. K a k ü l

Alna düşen saç demeti, perçem anlamına gelen kakül, klâsik şiirde sevgilinin güzelliğini tarif ederken kullanılmıştır. Zülûf gibi önemli güzellik unsurlarından biridir. Ancak sevgilinin güzelliğinin, bazı organ, hal ve tavırlarının aşık için öldürücü etkilerinin olduğu da erbabınca malumdur. Sevgilinin öldürücü etkisinden mülhem olarak, aslında onun güzelliğini anlatmada kullanılan kakül, aynı zamanda öldürücü bir etkisi bulunan akrebe benzetilir.

⁵ Sevgilinin kaşının yaya benzetildiği hatırlandığında, buradaki yay burcunun tevriyeli olarak kaş olduğu da düşünülebilir. Beyitte zülûf ve aln gibi yüz uzuvlarının kullanıldığı düşünüldüğünde bu anlam daha da belirginleşir.

Mâra zülf ‘akrebe kâkül olnurmuş teşbîh

Şâh-mârân dimege dahi sezâdur gîsû (MMP/G433)

“Yılana zülüf, akrebe kakül benzetilirmiş. O halde omza dökülen uzun saçlar için şahmaran dense layıktır.”

Kâkül-i ‘anber-feşânun hadd-i gül-gûn üstine

Resm-i ‘akreb disem olur mâh-ı gerdûn üstine (CD/G271)

“Anber kokuları saçan kakülün, gül renkli yanakların üzerinde. (Bu manzara) semada devreden ayın üzerindeki bir akrep resmi gibi.”

Hisâlî mâr-ı kejdüm düm şekildür kâkül-i dilber

Velîkin heft-ser bir ejdehâdur zülf-i pîçîde (HİD/G403)

“Hisâlî, sevgilinin kakülü akrebin kuyruğu gibidir. Fakat dolaşmış/kıvrulmuş zülüfleri yedi başlı bir ejderhadır.”

1.3. S i h i r

Sevgili, aşıkları etkileyici ve onların aklını başından alan yanıyla adeta bir sihirbaz gibidir. Öyle ki sevgilinin yanağı üzerindeki zülüf de tıpkı bir sihirbaz olmuştur. Zülüf, bazen yılan bazen de akrep suretinde görünerek aşığı etkiler. Aşağıdaki beyitlerde sihri yapan zülüf ve gözdür. Ancak bunların sihir yoluyla dönüştükleri canlılar akrep yahut yılandır. Bu itibarla zülfün, sihir yoluyla akrep ve yılana dönüştüğü anlaşılmaktadır.

‘Ârız-ı dilberde olmuşdur ‘aceb sehhâr zülf

Kim hemîşe görünür ki ‘akreb ü geh mâr zülf (END/N3249)

“Zülüf, sevgilinin yanağında bir sihirbaz mı olmuştur? Çünkü her zaman ya yılan ya da akrep suretinde görünür.”

Câzû gözi bu devr-i kamerde ne sihr ider

Kim zülfi gâh kejdüm olur gâh mâr olur (ENMN/G1741)

“Cadı gözü bu âhir zamanda⁶ ne sihir yapar, zülfü kah akrep kah yılan olur.”

1.4. Rakip

Zehirli ve ürkütücü bir canlı olan akrep, halk arasında sevilmeyen ve görüldüğünde derhal def edilmeye yahut öldürülmeye kast edilen, tabiri caizse menfur bir canlıdır. Bu yönüyle asla sevilmez ve hep nahoş şekilde hatırlanır. Akrebin bu yönü, divan şairleri için önemli bir çağrışım olmuştur. Rakip ise klâsik şiirde, aşığın gönlünü kaptırdığı güzele sevdalı olan diğer aşıkları ifade eder. Ayrıca bekçi, gözcü, koruyucu ve aile fertlerinin aşığın sevgiliye ulaşmasını engellemek için görevlendirdiği bir kimse de rakip olabilir. Bu gibi durumlarda aşık, rakiple arayı iyi tutmak gayretine girer. Ancak genellikle aşıklar/şairler, hep nahoş hatırladıkları ve nefretle yad ettikleri rakibi, zehirli ve zararlı bir akrep gibi telakki etmişlerdir. Rakip şer ve kötülük dağıtmakta, ağzından zehir saçmakta, her haliyle akrebe benzemektedir.

‘Akreb rakîbin şerrini ‘uşşâk olan def’ etmege

Ey şûh gözlü şâh-ı gül ol hûşe-i reyhânı sun (APD/G223)

“Ey şuh gözlü güllerin şahı, aşıklardan akrep gibi olan rakibin şerrini def etmek için reyhan demetini sun.”

Dehânından rakîb-i ‘akrebün her bir kelâm-ı telh

Zehirdür saçılır gûyâ ki bir su‘bânun agzından (SD/G233)

“Akrep rakibin ağzından çıkan her bir acı söz, ejderhanın ağzından saçılan zehir gibidir.”

Bu şeb bezm içre olmuşsun rakîb-i ‘akrebe akreb

Hemîşe bendene lâyık mı hicrâne bakışcıklar (SAD/G52)

⁶ Eski kültür ve inanişe göre gezegenlerin belli süreleri vardır. Biri süresini tamamladığında diğerinin vakti başlar. Bunların sonuncusu ise “devr-i kamer”dir. Devr-i Muhammedî de denir. Kıyametin bu devirde kopacağına inanıldığı için metinde bu şekilde aktarılmıştır.

⁷ Bu beyitte, daha sonra açıklanacak olan akrebin reyhandan kaçması inancına da gönderme vardır.

“Bu gece mecliste akrep rakibe yaklaşmışsın. Bu kuluna hicran bakışçıkları reva mıdır?”

Ne buldun ol denî bed-kâr-ı hemvârdan âyâ

Olup ol ‘akrebe akreb nedir ‘uşşâka firkatler (SAD/G54)

“O muntazaman kötülük yapan alçakta ne buldun! O akrebe (rakip) yakın olup aşıklarını ayrılıkta bırakmak nedir!”

Akrep burcunun rakip bağlamındaki kullanımı da yukarıdaki örneklere benzer şekildedir. Sevgilinin rakip ile bir araya gelmesi, aşık için elem verici bir durumdur. Bu sebeple akrep burcunun ‘uğursuzluk zamanı olduğu’ inancıyla birlikte ele alınmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde akrep, rakip, burç ve mâh/meh (ay) kelimelerini birlikte kullanan şair, şiirinde zengin bir anlam katmanı oluşturmuştur. Ay, sevgilidir. Rakip ise akrep. Ayn akrep burcuna gelmesi ve sevgilinin (ay) rakip (akrep) ile birlikte görülmesi arasında kurulan ilgiyle, tevriyeli olarak kelimelerin uzak anlamları da şiire alınmıştır.

Dil rakîb ile görüp sen sanemi âh didi

Burc-ı ‘akrebde yine seyr ider ol mâh didi (ENMN/G5282)

“Put kadar güzel/tapılası sevgiliyi (ay) rakiple (akrep) gören gönül/dil âh etti/dedi... O ay yüzlü sevgili (ay) yine akrep (rakip) burcunda geziniyor dedi.”

Hâne-i agyâra vardukda dilâ ol mâh-tâb

Burc-ı ‘akrebde karâr eyler sanasın âfitâb (HMN/B1727)

“O ay gibi parlak yüzlü sevgili rakibin/ağyarın evine vardığında sanki güneş akrepte karar kılmış gibi olur.”

Aşağıdaki beyitte akrep hem rakibi temsil eden bir hayvanı, hem de boğa (sevr) ve koç (hamel) burçlarıyla birlikte tevriyeli olarak burcu işaret eder.

Bu gice ol meh rakîb-i ‘akrebin mihmânıdır

Subh olunca âhumun sevr ü hamel biryânıdur (ENMN/G1035)

“O ay yüzlü sevgili bu gece akrep rakibin misafiridir. Sabah olduğunda boğa ve koç da âhumla yanar/kebab olur.”

Son örnekte ise akrebin, hem saat aksamını hem de hayvanı akla getirecek şekilde tevriyeli kullanıldığı görülmektedir.

Basma sâ'at gibi girmiş çarha 'akrebdir rakib

Dönmesin rakkâs-veş ol hîle-ger devvârı bas (LFD/G404)

“Rakip, basma saatte dönen bir akreptir. Devvara bas ki o hilekar rakkas gibi dönmessin.”⁸

1.5. M u h a f ı z / M u h a f a z a

Yukarıda da değinildiği üzere sevgilinin zülûf ve kakülü akrebe benzetilir. Bunu, zülûf ve akrebin birbirlerine benzeyen kıvrımlı yapılarıyla açıklamak mümkün olduğu gibi farklı bir yorum da mümkündür. Buna göre, nasıl ki tılsım yapılarak hazinelerin etrafına akrepler toplanıyor ve bu vesileyle o değerli varlıkların korunması, onlara el değmemesi sağlanıyorsa; sevgilinin dokunulmasına hatta bakılmasına dahi razı olunmayan yüzü, akrep gibi olan zülûfle emniyete alınmıştır. Sevgilinin yüzüne, alnına dokunmaya kastedecek aşık, önce ölümcül bir akrebi (zülûf ya da kakül) geçmek zorundadır:

Zülfi 'akrebdür o yüzi kamerün el degmez

Nazmiyâ sen dege gör tâlî'üni bir dege deg (END/N3783)

“O ay yüzlünün zülfi akreptir, ona (yüzüne) el değmez. Ey Nazmî, sen dokun da ne olacağını gör!”

1.6. D u d a k

⁸ Beyitte geçen basma saat ve devvâr, saat terimleridir. Eski saatlerin türleri ve üzerinde bulunan mekanizmalar için kullanılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gülay Durmaz, “Zamana Yolculuk: Divan Şiirinde Saat ve Saat Çeşitleri”, *Turkish Studies*, V. 7/2, Spring 2012, s. 396-397; İ. Hakkı Aksoyak, “Şerh Kitapları George Prior'u Tanır mı?” *Turkish Studies*, V. 4/6, s. 13-21.

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan ve aşığa hayat verdiği sıklıkla dile getirilen dudak, öldürücü zehri bulunan akreple bir zıtlık ilişki içinde anılır. Akrep zehriyle ölüme sebep olurken, dudak ve ondan kaynaklanan tiryak bir panzehir olarak şifa verir. Muhibbî'nin dilinde, öldürücü akrep ve onun panzehiri mahiyetindeki dudak şöyle anılır:

Leb-i tiryâkine irdi Muhibbî

Ne gam dirlerse zülfün 'akrebi var (MHD/G1160)

"Muhibbî, panzehir olan dudağıma erdi. Zülfün akrebi var deseler ne gam!"

Leblerin zikr ile anma 'akreb-i zülfini ko

Var iken la'ı müferrih virme gel semden haber (MHD/G452)

"Sevgilinin ferahlık veren dudakları varken sen zehirden bahsetme ve akrep zülfünü dudağıma alma/anma."

1.7. Sünbül ve Şebbû

Sünbül, zambakgillerden, ilkbaharda basit salkım şeklinde, daha çok açık mor renkli, keskin ve güzel kokulu çiçekler açan soğanlı ve otsu süs bitkisidir. Sevgilinin güzelliği anlatılırken teşbih unsuru olarak kullanıldığı gibi klâsik şiirde mecazen saç ve zülûf anlamlarında da kullanılır. Günümüzde şebboy olarak bilinen şebbû da sünbüle benzeyen, turpgiller familyasından, özellikle geceleri kokusu etrafı kaplayan, güzel kokulu, değişik renkli çiçekler açan, dik saplı süs bitkisidir. Bu bitkilerden özellikle sünbülün akreple ortak bir anlam çerçevesinde kullanıldıkları görülmektedir. Bunların ilki, zülûf gibi sünbülün de akrebe benzetilmesidir.

Zülfün olalı halka-i dâm-ı dil-i miskîn

Bu sünbül ü şebbû bana 'akreb görünür hep (ŞGD/G23)

"Zülfün, bu zavallı gönlün tuzak halkası olduğundan beri sünbül ve şebbû bana akrep görünür."

Cemal Süreya'nın aşağıdaki şiiri de sünbül ve akrep arasındaki benzerlikle ilgili olmalıdır. Akrebin sünbül diye genze alınması için aralarında bir benzerlik bulunması gerekir.

Bir dostluk hastalığı senin şiirin
Sünbül diye genzine bastırırsın akrebi⁹

Aşağıdaki örneklerde ise ‘sünbül-i akreb / akreb sünbülü’ şeklinde bir kullanım görülür. ‘Akrep sünbülü’ isimli bir akrep ya da çiçek türünün varlığı tespit edilememişse de bu beyitlerden yola çıkarak geçmiş zamanlarda var olduğu düşünülebilir.¹⁰ Ya da bu kullanım da sünbül ve akrep arasındaki benzerliğin bir ürünü olabilir.

Sünbül-i ‘akreb imiş bu çemeni gerdûnun

Zînet-i taraf-ı külâh eylemeyim ‘ahd olsun (AAD/G163)

“Feleğin bahçesi akrep sünbülü imiş, ahd olsun onu külâhımın ucunda bir süs yapmayayım.”

Aşağıda yer alan beyitte ise dolaylı bir benzerlikten bahsedilebilir. Başakların yeşerdiğini, sünbül saçlı güzelin sunacağı içkinin, kişiyi akrep zehrinden koruyacağını söyleyen şair, zülûf-sünbül-akrep üçlüsünü bir arada kullanarak dolaylı bir benzerlik ilişkisi tasarlamış olabilir:

Çün sünbüle yeşerdi unit nûş-i ‘akrebi

Bir zülfi sünbül elüne mey sunsa eyle nûş (AHD/G304)

2. Olumsuz Şekilde Anılan Anlam Çerçevesi

2.1. En Âdî Seviye, Değersiz Şey

Klasik şiirde, en değersiz şeylerin ve en âdî seviyenin ifadesi için akrebin kullanıldığı görülmektedir. Bu gerek halk arasında, gerekse şairler nezdinde akrebin durumunu göstermesi açısından önemlidir.

Aşağıda, *“Sen sen ol sakın halka zarar vermek kasdıyla dolaşma. Zira akrepler bile kendi cinsine zarar vermez...”* diyen şair, akrebi *“bile/dahi”* edatıyla

⁹ Cemal Süreya, *Sevda Sözleri*, YKY, İstanbul 2013, s. 136. Ayrıca bkz. Asuman Gürman Şahin, *“Yeni Türk Şiirinde Akrep”*, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 1, Yıl 2018, s. 326.

¹⁰ Bu konuda ayrıca bkz. Şentürk, *age*, s. 232.

vurgulayarak onun dahi kendi cinsine zarar vermediğini; o halde insanın böyle bir şeyi asla yapmaması gerektiğini söyler. Bu durumda örnek olarak verilen akrebin, "bile/dahi" edatıyla vurgulanması bu noktadaki en uç/alt seviyede örnek olduğunu gösterir.

Sakin gezme zarar kasdıyla halka sen sen ol sen sen
 Ki zîrâ eylemez âzürde 'akrebler dahi cinsin
 Eger cân incidürsen cinsin insândan degül cinsin
 Velî ister isen insân-ı kâmil şânuna dinsin
 Ne sen bir kimseden incin ne senden kimse incinsin (MMP/MH57)

Sîret-i hoş kîse-i sûretde zer
 Sîret-i bed mâr u 'akrebden beter (ABŞC/1951)

"Siretin (iç/ahlak) güzelliği, görüntü kesesinde altındır. Siretin kötülüğü ise akrep ve yilandan beterdir."

'Akreb ü peşşe nedurur mûr u mâr
 Nefsde evsâf-ı şeytânî ki var (AİN/B4414)
"Nefiste şeytanî bir vasıf vardır ki ne akrep ve siorisinek; ne karıncayla yılan onun gibi olamaz."

Mâr u 'akrebdür tabî'atda le'îm
 Bislemez anı kişi k'ola hakîm (AİN/B1244)
"Cimrilik/zelillik tabiatta yılan ve akreptir. Hikmet sahibi kimse onu beslemez."

2.2. Beddua

Akrep, soktuğunda oldukça acı veren ve ölüme sebep olan hayvan olarak anılır. Bu durumu hatırlatan şair, beddua ederken akrebin sokmasını ve acısının da uzun sürmesini temenni eder.

'Akreb ile dürlü ejderhâ soka
 Acısı bin yılda bil ancak çıka (İM/M)

“Akrep ve türlü ejderha soka ve acısı bin yılda ancak çıka!”

2.3. Düşmanlık-Haset

Düşman, kişinin sevmediği ve arasında husumet bulunan kimsedir. O halde menfi ve menfur nesnelere benzetilmesi abes değildir. Bu itibarla şairlerimiz düşman ve akrebi türlü şekillerde bir arada kullanmışlardır. Düşmanın kendisi akreptir ve sözleri de akrep gibi zehirlidir.

Zehr-i güftâr-ı ‘adû rıfk ile bâd-zehr olmaz

‘Akrebe lezzet-i minnet ile şefkat gelmez (LFD/G320)

“Düşman sözlerinin zehri, tatlılık ve yumuşaklıkla panzehir olmaz, tıpkı akrebe minnetin lezzetiyle şefkat gelmeyeceği gibi” diyen şair, düşman ve akrebi birbirine benzetmektedir.

Aşağıdaki beyitte şair, haset ve düşmanlık besleyenlere karşı saltanat alameti olan tuğ üzerindeki perçemin, reyhan gibi olmasını temenni eder. Burada düşmanların akrebe, tuğ üzerindeki perçemin de akrebin kaçtığına inanılan reyhana benzetilmesi söz konusudur.

Kejdüm-i hussâda tûgun perçemi reyhân ola

Devletün gülzârı reşk-i ravza-i Rıdvân ola (CÇD)¹¹

“Kıskanç akrebe tuğun perçemi reyhan olsun. Devletinin gül bahçesi Cennet bahçesini kıskandırısın.”

Düşmene eylük mürüvvet olmaya

‘Akreb oğsamah fütüvvet olmaya (AİN/B4517)

“Düşmana iyilik etmek insanlık değildir, tıpkı akrep okşamanun yiğitlik olmadığı gibi.”

Zehr-i kejdüm gibi düşmen sözi kâr itdi dile

¹¹ Aktaran, Murat Keklik, “Osmanlı Toplum Hayatından Beyitlere Yansıyan Birkaç Örnek”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 27, S. 1, s. 150.

Ey sanem aymag için zülfün salıncagında sal (ENMN/G2799)

“Düşmanın sözü akrep zehri gibi gönle işledi. Ey sanem, kendime gelmem için beni zülfünün salıncağına sal.”

2.4. M e k a n

Uğursuz, zehirli, zararlı ve ürkütücü bir hayvan olarak anılan akrebin daima gözden ırak olması tercih edilir. Bir mekanın akrep ve yılan gibi canlılarla anılması, onların olumsuz yönüdür. Kutsal ve değerli mekanlarda görülmesi istenmez. Sevilmeyen ve istenmeyen yerler de akrep ve yılanla anılır. Bir yerin en olumsuz ve zararlı şartları da yine onunla anılır.

Mübârek toprağında işit ‘aceb

Kimesne görmemiştir cins-i ‘akreb (İBH/B2796)

“İşit ki onun mübarek toprağında hiç kimsenin akrep cinsi bir şey görmemiş olması şaşılacak şeydir.”

Bir gâre geldiler kim ol dopdolu ‘akrebdi yılan

Dedi ben evvel gireyim incitmesin seni hevâm (YMM/M)

“Bir mağaraya geldiler ki içi akrep ve yılan doluydu. Ben önden gireyim de onlar seni incitmesin, dedi.”

Serâtân ile akrebden bu yollarda nişân olmaz

Rehinden dûr ederler mûziyâtı dûr-bâşânı (HAD/K1)

“Bu yollarda yengeç ve akrep gibi canlılardan iz olmaz. Zararlı haşereleri ve muhafızları senin yolundan uzaklaştırırlar.”

2.5. Ü r k ü t ü c ü H a y v a n

Akrep, zihinlerde olumsuz ve soğuk bir imaja sahip olduğu gibi kıskaçları ve sırtında taşıdığı iğnesiyle de ürkütücü bir görüntü arz eder. Bundandır ki şiiirde genel olarak soğuk, zararlı ve ürkütücü olarak anılır.

Olmış bu gice tamâm-ı kevkeb

Âzârüm için felekde ‘akreb (FLM/B2506)

“Yıldızların tamamı bu gece sanki beni incitmek için felekte akrep gibi olmuşlar.” diyen şair, aslında güzel bir manzara olarak düşünülebilecek yıldızlı bir geceyi, ürkütücü bir şekilde akrep suretinde resmetmektedir.

Geh ejderhâ gibi geh ola kaplan

Geh ‘akreb gibi geh kurd u geh arslan (BİH/M)

Yukarıda yer alan, başka bir şairin dizelerinde “Kah ejderha gibi kah kaplan, kah akrep gibi kah kurt ve kah aslan olur.” denilirken de ürkütücü hayvanların art arda sıralandıkları görülür.

Aşağıdaki beyitten de anlaşılmaktadır ki klâsik şiirin en büyük elem kaynaklarından olan hicran/ayrılık acısı, akrep sokmasının verdiği acı ve ürkütücülükle benzeşmektedir:

Figâna başlasa hicr ile her şeb

Çığırur kim tenümi sokdı ‘akreb (MHT/M)

“Her gece ayrılık acısıyla figana başladığımda, tenimi akrep soktu diye bağırır.”

2.6. Akrep Tabiatlı, Kötü Huylu Kimse

Akrep, klâsik şiirde genellikle rakibin huy ve tabiatını ifade için kullanılır. Rakip, akreb-nihad yani akrep tabiatlı, öldürücü, zehirli, zararlı olarak tavsif edilir. Bunun yanında iğneleyici sözleriyle rindleri ve aşıkları rahatsız eden zahidin de akrep tabiatlı olduğu söylenir. Huyu beğenilmeyen ve olumsuz vafedilen karakterler için de aynı benzetme geçerlidir.

Rakîbe sundıgun peymâne-i ihsânı gûş itdüm

Şarâb-ı lutfun ol ‘akreb-nihâda zehr-i mâr olsun (EBD/G202)

“Rakibe sunduğun ihsan kadehini duydum, senin lütf şarabın o akrep tabiatlıya/huyluya yılan zehri olsun.”

Müdârâ eylemek agyâr-ı bed-girdâra kâr etmez

‘Ayândır Nâfizâ bak ‘akreb-i hâsiyyet-i eşhâs (LFD/G403)

“Kötü gidişattaki rakibin/ağyarın yüziüne gülmek işe yaramaz. Ey Nazif bak, kişilerin karakterlerindeki akreplik apaçıktır.”

Ne oğul belki ol Zühâl-kevkab

Olmuş idi hakîkaten ‘akreb (ŞF/B4606)

“Ne oğul, belki Zuhâl yıldızı! Hakikaten akrep olmuştu!”

2.7. Gam, Keder, Cefa

Aşık, sevgilinin veya talihin elinden daima elemlidir. Onun çektiği gam, keder, cefa akreple özdeşleştirilir. Akrep burcu da uğursuzluğu sebebiyle elem ve keder kaynağı olarak anılır. Bu itibarda aşağıdaki beyitlerde gam, keder, elem gibi duygular akreple ifade edilir.

Bahtımın tezvîridir yârin cefâ-kâr olduğu

Tâli‘im ‘akreb midir bilmem mükedder tıynetim (LHD/G86)

“Yarin cefakar olduğu bahtımın yalanıdır. Bilmem talihim akrep midir ki yaratılışım bu kadar kederlidir?” diyen şair, kederli olmasının sebebinin akrep burcu olmasına bağlamaktadır.

Yâ gamun ‘akrebi nîşine lebün eyle devâ

Yâ kerem eyle agulatma beni ‘akrebüne (KND/G95)

“Ya gam akrebinin iğnesine dudağınla deva kıl ya da kerem et, beni akrebine zehirletme.”

2.8. Zulüm

Eziyet, kahr, kötülük, haksızlık etmek anlamlarına gelen zulüm, klâsik şiirde zaman zaman akreple özdeşleştirilerek işlenmiştir. Akrebin zehirle dolu iğnesi kahredici/zalim olarak vasfedilirken, akrep ve yılan gibi hayvanların da insana türlü eziyet ve zulümleri şiire konu olmuştur.

Nîş-i ‘akreb gibi tolu zehr idi

Âdeme âfet ü yâra kahr idi (AHP/M)

“Akrep iğnesi gibi zehir doluydu. İnsanlara karşı afet, dostlarına kahr idi.”

Akrebın tiryakten kaçtığı inancı oldukça yaygındır. Aşağıdaki beyit bu inanış üzerine kurulmuştur.

Kaçsa şol zulm ehli mûzîler ‘aceb mi hayrdan

Pes mukarrerdür bu kim ‘akreb kaçır tiryâkden (END/N4978)

“İnsanlara eziyet eden zalimler hayırlı işler yapmaktan kaçsa şaşılır mı? Akrebın tiryakten (panzehirden) kaçtığı iyi bilinir.” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilecek beyitte zalimler akrebe, hayır ise şifa ve panzehir olarak bilinen tiryake benzetilir. Nasıl ki akrep tiryakten kaçıyor, zalimler de tıpkı bu şekilde hayırlı işler yapmaktan kaçıyorlar.

Hücûm ider sana âzâr için hevâm ü sevâm

Olur lühûm u şühûmun gıdâ-yı ‘akreb ü mûr (YAD/K10)

“Haşere ve zararlı hayvanlar sana zarar vermek için hücum eder. Etlere ve yağların akrep ve karınca yemi olur.”

2.9. Bahtsızlık

Akrep burcunun uğursuzlukla anıldığı malumdur ve bu manadaki beyitler başka bir başlık altında incelenmiştir. Burada söz konusu edilenler, kişinin bahtsızlığı sebebiyle başına gelenlerin ve kara talihinin hem akrep hem de akrep burcuyla özdeşleştirilmesidir.

Şair, kendini öylesine bahtsız görmektedir ki yağmur istediğinde bulut çıktığını ve neticede üzerlerine akrep yağdığını beyan etmektedir:

Yağmur isterüz bize bulut togar

Geli geli göresin ‘akreb yağar (İM/M)

Bahtımın tezvîridir yârin cefâ-kâr olduğu

Tâli'im ‘akreb midir bilmem mükedder tıynetim (LHD/G86)

“Yarin cefakar olduğu bahtımın yalanıdır. Bilmem talihim akrep midir ki yaratılışım bu kadar kederlidir?”

Nahs tâli’ bana çün ‘akreb-i zülfidür imâm

Uydum ol baht-ı siyehkâra elümden ne gelür (KAD/G147)

“Uğursuz talihim sebebiyle o akrep zülûf bana imam oldu, kara bahta uydum, elimden ne gelir?”

2.10. Zamanın ve İnsanların Bozulması

Zameneden şikayet, halk arasında olduğu gibi klâsik şiirde de yaygındır. İçinde bulunulan devirde adaletin, vefanın, insafın kalmaması, fitnenin yayılması her zaman şikayet konusudur. Bu durum Nesîmî’nin bir tuyuğunda şu şekilde dile getirilir:

‘Akreb oldu ‘âlemin halkı vü mâr

Fitne yayıldı ‘alâ kavmi’ş-şerâr

Kanda var bir arı bâtn doğru yâr

Kanı insâf u mürüvvet kimde var (NED/T84)

“Dünya halkı akrep ve yılan oldu. Şerli kavimler üzerine fitne yayıldı. İçti temiz ve doğru bir dost nerede? Hani, insaf ve cömertlik, mertlik kimde var!”

2.11. Zahid-Akrep

Zahid tipi, tıpkı rakip gibi klâsik şiirin sevilmeyen ve eleştirilen tiplerindendir. Rind ve aşıkları sözleriyle iğneleyen zahid, zaman zaman rakip gibi akrep olarak anılmıştır. Akrep tabiatlı olduğu söylenen zahidin en beğenilen yanı, uzak/zıt tarafa gitmesidir.

Cihânda zâhid-i ‘akreb-nihâd u kec-revişün

Begendigüm işi yok bizden inhirâfı kadar (DHA/G13)

“Dünyada, akrep tabiatlı ve eğri yürüyüşlü zahidin bizden uzağa gitmesi kadar beğendiğim bir işi yoktur.”

Zahidlerin başlarına taktıkları sarık da teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Sarığın ucu, akrebin iğnesine benzetilir ve onun gibi zehirli bir özellikte olduğu dile getirilir.

Taylasânına dolaşma zâhidin ey rind olan

Kıl hazer kejdüm-sıfattır zehri kuyrugundadır (HD)

“Ey rind, zahidin sarığının ucuna dolanma. Ondan kaçın zira o akrep sıfatlıdır ve zehri de sarığının ucundadır.”

Aşağıdaki beyitte ise zahid yine zehirli bir akrep olarak resmedilir. Ancak beyitte ‘saat’ kelimesi de kullanılarak tevriyeli bir şekilde saat aksanı olan akrep de akla getirilmektedir.

Ne denlü ‘akreb ise zâhidin bir sâ’ati vardır

Gelip bir yol sokar parmakla olsun eyler imdâdı (RKD/K14)

“Ne kadar akrep ise de zahidin bir saati/vakti vardır. Gelip bir an parmakla da olsa sokar, imdadı yetişir!”

2.12. Kadın - Akrep

Klâsik şiirde sevgililer genellikle paha biçilemez kadar kıymetli ve dokunmaya hatta bakmaya dahi kıyılmayan kimselerdir. Öyle ki aşık, sevgilisinin bir bakışına can vermeye hazırdır. Ancak aşağıdaki Refi’i Kâlâyî’ye ait beyitte, sevgili/eşten yana bir şikayet söz konusudur. Şair, bir geçim sıkıntısından bahsederken, ev masraflarının bir ejder gibi olduğunu ve gece-gündüz bununla baş etmeye çalışırken bir yandan da kadın akrebin (sevgili/eş) iğnesini sokmakta olduğunu söyler.

Masraf-ı beyt ejderiyle uğraşırken rûz u şeb

‘Akreb-i bânû da bir yan sokmadadır nîşteri (RKD/K65)

“Gece gündüz ejderha gibi olmuş evin masraflarıyla uğraşırken bir yandan da kadın akrep iğnesini sokmaktadır.”

Bir başka beyitte de kadının/sevgilinin kararsızlığı, burcun Akrep ve Terazi arasında gidip gelmesiyle anlatılır.

Geh burc-ı ‘akrebi gehi mîzânı seyr ider

Hercâyidür disen n’ola ol meh-likâmuza (ERD/G570)

“Kah akrep kah terazi burcuna geçer, o ay yüzlü için kararsız dense yanlış mı?”

3. Sosyal Hayat ve İnanışlarla İlgili Anlam Çerçevesi

3.1. Tılsım

Tılsım, olağanüstü bir etki taşıdığına ve esrarlı işler yapabileceğine inanılan güç, sihir, büyüdür. Ayrıca afetlerden korunmak, hastalık bulaşmasına engel olmak, definelerin bulunmasını önlemek gibi hususlar için yapılan muska türü kağıtlarla tütsüye de tılsım denir. Değerli nesnelere tılsımlanarak akrep ve yılan gibi zararlılardan korunması geleneğinin klâsik şiire de yansıdığı görülmektedir.

Tılsım itmişdür anda ehl-i esrâr

İçine girmez anun ‘akreb ü mâr (İBH/B1789)

“Sır ehli ona tılsım yapmıştır. İçine akrep ve yılan girmez.”

Bu tılsımı dahı eyl’itmişdi şâh

Kim hevâm olmazdı andan sâl u mâl

Girmez idi ‘akreb ü hem mûr u mâr

Ne meges ne peşşe zî hurrem diyâr (AİN/B4371-4372)

“Şah bu tılsımı öyle yapmıştı ki ne kadar zaman geçse de içine zararlı haşereler giremezdi. Ne akrep ne karınca ne yılan girebilirdi. Bu mutlu diyara ne sinek, ne sıvrisinek (girebilirdi).”

Aşağıdaki örnekte ise yine tılsım-akrep ilişkisi bulunsa da yukarıdakilerden farklı bir tasavvur bulunmaktadır. Şiirin geneli değerlendirildiğinde, Sıdkî kendinden, nefsinden ve gönlünden şikayetçidir. Burada tılsımla kast ettiği şeyin gönlü olduğu düşünülebilir. Şair, nefsinin

etkisiyle gönlünün karardığını/kötüleştğini (yılan ve akrep gibi zararlılarla dolduğunu) ifade etmektedir. Bunlardan kurtulmak için de Allah'a dua edip ondan medet dilemektedir.

Bu tılsımı kim açar kim mâr u 'akreble tolu

Sıdkîye eyle 'inâyet meded Allâh meded (MSD/G46)

"Yılan ve akreple dolu bu tılsımı kim açabilir? Allah'ım, bu Sıdkî kuluna ihsan ve medet et."

3.2. Akrep Gösterisi

İnsanları eğlendirmek ve para kazanmak için kobra yılanı, timsah, aslan, ayı gibi öldürücü gücü bulunan hayvanlarla çeşitli gösteriler yapıldığı bilinmektedir. Ancak akreple bu tür bir gösterinin yapıldığına dair bir bilgimiz bulunmamaktadır. Bağdatlı Rûhî böyle bir gösteriden söz etmektedir. Bu beyit, eskiden tıpkı kobrayla olduğu gibi akreple de gösteriler yapıldığını düşündürmektedir.

Elde gîsû-yı siyâhın ol Mesihâ-leb tutar

Benzer ol sehâr-ı sihr-engîze kim 'akreb tutar (BRD/G359)

"O İsa dudaklı (İsa gibi ölümlere can veren) güzel elinde siyah ve uzun saçlarını tutmaktadır. Bu haliyle elinde akrep tutan bir sihirbaza benzemektedir."

3.3. Kabir ve Cehennem Azabı

Kabre konulan kimsenin günahının çok olması durumunda vücudunun akrep, yılan, çıyan gibi hayvanlar tarafından kemirileceği ve azap göreceği inancı halk arasında oldukça yaygındır. Bu korkutucu ve yaygın bir inanış olarak şiire de konu olmuştur. Şairler, kabir ve cehennemde böyle bir azaba uğramaya dair korkularını şu şekilde dile getirmişlerdir:

'Aceb bu benüm hâlüm yir altında ahvâlüm

Varup yaticak yirüm 'akreb dola mı yâ Rab (YED/G15)

"Aceba benim dünya ve kabirdeki halim ne olacak? Varıp yatacağım yer (kabir) akreple dolar mı ya Rab?"

Benzer şekilde cehennemde de bu tür bir azabın varlığına inanılır. İnkarcıların cehennemde görecekleri azabın bir parçası da akreplerdir. Bu konuda bir ayetten iktibasta bulunan Hatiboğlu, en yakın anlamına gelen ‘akrab’ ve ‘akrep’ kelimeleri arasındaki fonetik benzerliği delil olarak getirmektedir.

Cehennem münkiründür tolı ‘akreb

Delîl istersen okı *nahnü akra*b (HBH/M)

*“İnkarcıların cehennemi akreple doludur. Eğer buna bir delil istiyorsan ‘nahnü akra*b’¹² ayetini oku.”

3.4. Kendi Kendini Öldürme

Akrep, tehlike anında köşeye sıkışıp kaçamayacağını anladığında kendini sokarak öldürür. Kötü kimselerin sonlarının, yine kendi yaptıklarının neticesinde olacağına inanılır. Bu iki durum Hamdî-yi Lârendevî’nin bir beytinde şöyle birleştirilir:

Çi ger pür-nûşdür kejdümde neşter

Velî kendü sokarken ölür ekser (MHT)

“Akrepte neşter gibi kesici ve iğneler çok olduğundan çoğu zaman kendi (kendini) sokarken ölür.”

3.5. Reyhan

Reyhan diğer adıyla fesleğen, akrebin sıklıkla ilişki içinde kullanıldığı kavramlardandır. Bunun sebebi akrebin reyhan kokusundan rahatsız olması ve kaçmasıdır. Şairler, sevgilinin yüzündeki tüylerin ve saçlarının reyhan koktuğunu, bunun da akrebi uzaklaştırdığını söylerler. Hat (yanaktaki ayva tüyleri) reyhan kokar, zülûf de akreptir. Bu ikisinin bir arada bulunmasıysa şaşılacak şeydir. Bazen de ‘akreb rakib’in uzaklaştırılması için reyhan kullanılır.

Zülfi hattıyla ne yüzden oldı yâ Rab hem-nişîn

Resmdür hod ‘akrebün derler ki reyhândan kaçar (AD/G47)

¹² “Biz ona, sizden daha yakınız ama göremezsiniz.”, *Kur’ân-ı Kerîm*, Vâkıa, 56/85.

“Yâ Rab, zülüfler ayva tüyleriyle nasıl dost oldu/bir arada bulundu? Oysa akrebin (zülüf) reyhandan (ayva tüyleri) kaçtığını söylerler.”

Hattunla iki zülfün bir yirde vâki’ olmuş

Görmüş degül kimesne ‘akreb yanında reyhân (KAD/K37)

“Yüzündeki tüyler ve iki yandan sarkan zülüflerin bir yere toplanmış. Şaşılacak şey, çünkü akrebin (zülüf) yanında reyhan (hat) olduğu görülmüş şey değildir.”

‘Akreb rakîbin şerrini ‘uşşâk olan def’ etmege

Ey şûh gözlü şâh-ı gül ol hûşe-i reyhânı sun (APD/G223)

“Ey şuh gözlü, güllerin şahı, aşıklardan akrep gibi olan rakibin şerrini def etmek için reyhan demetini sun.”

3.6. Tiryak

Tiryak hayvanî, nebatî ve madenî maddelerin karışımından meydana gelen; sancıya, öksürüğe, yılan ve akrep sokmasına, bazı hastalıklara ve zehirlenmeye karşı kullanılan afyonlu macun, panzehirdir. Yaygın bir inanış ve uygulamaya göre, yılan ve akrep sokması durumunda panzehir olarak kullanılır. Akrebin de bu panzehirden/tiryakten rahatsız olup kaçtığına inanılır. Aşağıdaki beyitlerden anlaşıldığı itibarla, akrep ve bilhassa yılan sokması durumunda kullanılan panzehir/tiryak yine akrepten elde edilmektedir. Bu durumda tiryak akrepten elde edilen bir panzehir olup, aynı zamanda akrebin rahatsız olup kaçtığı bir maddedir.

Lebleründen mâr-ı zülfün başını döndürmedi

Gerçi kim ‘akreb çevirür yüzünü tiryâkden (MD/G183)

“Akrep yüzünü panzehirden çevirse de (kaçsa da) yılan gibi olan zülüfler sevgilinin dudaklarından başını çevirmedi.”

Kaçsa şol zulm ehli mûzîler ‘aceb mi hayrdan

Pes mukarrerdür bu kim ‘akreb kaçır tiryâkden (END/N4978)

“İnsanlara eziyet eden zalimler hayırlı işler yapmaktan kaçsa şaşılır mı? Akrebin panzehirden kaçtığı iyi bilinir.”

Aldurur ‘aklın lebün zikr eylesem agyâr-ı dîn

Mâr u kejdüm gibi kim bî-hûş olur tiryâkden (SD/G239)

“Sevgilinin dudaklarını ansam, alçak rakiplerin akılları, tıpkı panzehirden akli giden yılan ve akrep gibi başlarından gider.”

Aşağıdaki beyitlerdeki tasavvur ise yukarıdakilerden biraz daha farklıdır. Akrep, iğne, yara, zülûf ve tiryak/panzehir bir arada kullanılmaktadır. Sevgilinin hançerine (kaşına/güzelliğine) sokulup zehirlenen aşık için panzehirin, yine sevgilinin akrep gibi zülûfleri olduğu ifade edilir. Yani yara da derman da sevgilinin bizzat kendisidir.

Sokulma ol bütün ef‘î-yi hançerine sakın

Ki sonra zahmına tiryâk zülûf-i ‘akrebdir (ŞGD/G88)

“O put gibi güzel sevgiliye yaklaşp da hançer/yılan gibi kaşlarına sokulma sakın. Yoksa yarana panzehir yine akrep zülûflerdir.”

Pek sokulma ef‘î-yi hançerden olma çâre-gû

‘Akreb-i zülûf-i siyehden zahmına tiryâk urur (EDD/G19)

“Ona yaklaşp hançerinin (yılan gibi kaşlarının) iğnesine sokularak çare arama. Aksi halde yarana panzehir akrep gibi siyah zülûflerdir.”

3.7. Göz ve Gözyaşı

Bilhassa süzgün bakışlarıyla aşıkları kendilerine hayran bırakan güzellerin göz ve gözyaşları, akreple ortak bir anlam çerçevesinde anılır. Şemsî, burçları gözlerle birlikte zikrederken Mürîdî, gözyaşının akrep ve yılan gibi zararlı canlılar için bir tiryak/panzehir olduğunu söyler. Akrebin gözyaşından kaçtığına dair bir inanış vardır. Şairler de akrep ve yılan gibi canlıların gözyaşından kaçtıklarını ifade ederler.

Gözyaşı tiryâk olur ‘akreblere

Gelemezler yakınına iy yare (MPR/B631)

“Gözyaşı akreplere panzehir olur (ondan kaçarlar). Ey dost, onun yakınına gelemezler.”

Burcu olmuşdur hamel ‘akreb anun

Kim misâli gözleridür âdemün (ŞDM/M)

“Onun burcu koç ve akreptir. Ki onların benzeri insanın gözleridir.”¹³

4. Akrep Burcuyla İlgili İnanışlar ve Anlam Çerçevesi

4.1. Şems, Mah, Ruh ve Zülûf

Akrep burcu genellikle parlaklıkla birlikte anılır. Vatanı, dolunay olarak zikredilir. Ayın akrebe vatan olması, dolunay üzerindeki/önündeki akrep görüntüsünün hilale benzerliğiyle ilgili olmalıdır.¹⁴ Güneşten daha parlak olan Antares yıldızı, akrep takımyıldızı içinde bulunur ve akrebin kalbi olarak adlandırılır.¹⁵ Parlaklığıyla meşhur bu yıldızın da akrep-parlaklık ilişkisinde etkisi olmalıdır. Sevgilinin ay veya güneş gibi parlak yüzü ve zülfüyle birlikte tasavvur edilen bu hayal çerçevesinde, her ne kadar bir akrep-parlaklık ilişkisi kurulsa da bu, aslında ‘tehlikeli bir yakınlaşma’ olarak zikredilir. Bu beyitlerden, ayın akrep burcuna gelmesinin güneşli/parlak bir döneme işaret olduğunu öğreniyoruz. Bu durumda ay, güneş, yüz, alın ve akrep hep birlikte parlaklıkla anılmaktadır.

Hem-ser göründü rûyuna kim gurre-i cebîn

Geh burc-ı ‘akrebi edinir câygâh mâh (SVD/G243)

“Alnının parlaklığı yüzüne denk göründü. Sanki ay kendisine akrep burcunu makam edinmiş gibi.”

¹³ Burçların belli uzuvlara hakim olduğuna inanılır. Beyitte de Koç burcunun başa hakim olması inancına atıf yapılmaktadır.

¹⁴ Bkz. Amil Çelebioğlu, “Fuzûlî’nin Bir Beyti Üzerine Bazı Düşünceler”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. VII-VIII, s. 204.

¹⁵ Alp Akoğlu, “Akrebin Kalbi”, *Bilim ve Teknik*, Ağustos 2006, s. 109.

Burc-ı ‘akrebde güneş gibi ‘ayândır zülf ü ruh

Zehrnâk ammâ yine pertev-feşândır zülf ü ruh (SVD/G39)

“Akrep burcunda zülüf de yanaklar da güneş gibi parlaktır. Zülüf ve yanaklar her ne kadar zehirli olsa da ışık saçarlar.”

Aşağıdaki beyitte, ayın akrep burcuna dönmesiyle bir sıkıntı ve olumsuzluklar döneminin başladığı inancına atıf yapılmaktadır. Akrep burcu genellikle olumsuz bir dönem olarak anılır. İlk mısradaki bahsedilen sıkıntı ve endişe verici şey de ayın akrebe gelmesiyle özdeşleştirilir.

Hatt-ı kejdümden o gül-ruhsâra gelmiş pîç ü tâb

Sanki burc-ı ‘akrebe tahvîl kılmış âftâb (MMP/G29)

“Akrebın siluetinden o gül yüzlüye sıkıntı/endişe gelmiş; sanki güneş akrep burcuna dönmüş gibi.”

Burc-ı ‘akrebde kırân etmiş Benâtü’n-na’ş ile

Âfitâb-ı pertev-efşândır o zülf ü hâl ü ruh (SVD/G42)

“Benâtü’n-na’ş¹⁶ ile akrep burcuna yaklaşmış. O zülüf, ben ve yanaklar ışık saçan bir güneştir.”

‘Akreb meh-i münîre vatandır didüm didi

Vehm eyle kim hatarlı kırânundurur senün (FAD/MÜ6)

“Akrep parlak aya vatan olmuştur (akrep burcu vakti gelmiştir), dedim. Kork, çünkü bu tehlikeli bir yakınlaşmadır, dedi.” şeklinde çevrilebilecek yukarıdaki beyitte de akrep burcunun tehlikeli bir dönem olduğu inancı yatmaktadır. Ancak buradaki hayalin, ay gibi parlak yüz üzerine düşmüş zülüflerden kaynaklandığı unutulmamalıdır. Sevgilinin parlak yüzü üzerindeki zülüfler

¹⁶ “Benâtü na’ş terkihi divan edebiyatında daha çok heft-evrengle birlikte çocukluk ve dağınıklık halini ifade etmek için kullanılmış, göz yaşı, toz ve samanyolu gibi unsurlarla beraber ele alınmıştır. Öte yandan bu yıldız kümesi içinde bulunan ve her biri ayrıca bir ad alan yıldızlar da teşbih ve mecazlara konu edilmiştir.” Bkz. Cemal Kurnaz, “Benâtü na’ş”, *DİA*, C. 5, s. 430-431.

akrebi andırmaktadır. Bu manzara aşık için etkileyici olduğu kadar tehlikelidir de.

Aşağıdaki beyitte düzensiz leff ü neşr bulunmaktadır. Sevgilinin alnı, yüzü ve zülfü; ay, güneş ve akrebe benzetilmektedir.

Zülf ü ruhsâr u cebînün sanki dost

Ay u gün ‘akrebde itdi ictimâ’ (KAD/G256)

“Zülüf, yanak ve aln dost gibiler. Ay ve güneş akrepte birleşmiş (akrep burcu).”

Agzı mercan dürcüdür kim cevher-i cân andadır

Zülfü ‘akreb burcudur kim mâh-ı tâbân andadır (APD/G42)

“Ağzı, mercan kutusudur ki can cevheri onun içindedir. Zülüfleri ise akrep burcudur. Parlak ay ondadır.” beytinde, hem akrep ve ay birlikte kullanılarak akrep burcuna işaret edilmekte, hem de sevgilinin ay gibi parlak yüzü üzerindeki zülüfler akrep gibi resmedilmektedir.

4.2. Ay Akrep Burcunda: Yağmur Yağar

Ayin akrep burcuna geldiğinde yağmur yağacağına inanılır. Bu inanca konuyla alakalı yazılı kaynaklarda rastlansa da bunu şiire yansıtan sadece bir beyit tespit edilebilmiştir.

Turrede alnun nihân olsa gözüm giryân olur

Kim kamer gelseydi ‘akreb burcuna bârân olur (ENMN/G1261)

“Alnına düşen saç lülesi ile alnın gizlense gözlerim yaş dolar. Tıpkı akrep burcu mevsiminde çokça yağmur yağması gibi.”

Doğrudan bu anlama gelmese dahi aşağıdaki beyitlerin de tevriyeli olarak bu inanca işaret ettiği söylenebilir. Buna göre şair, talihsizliği akreple özdeşleştirerek anlatır ve yağmur beklerken akrep yağdığını söyler. Burada ilk anlam olarak akrebin burç manasında kullanılması söz konusu değilse de akrep burcunda yağmur yağdığına inanıldığına göre, kelimelerin birlikte kullanılması bu yorumun da önünü açıyor olsa gerektir:

Yagmur isterüz bize bulut togar

Geli geli göresin 'akreb yagar (İM/M)

"Yağmur istediğimizde bulut doğar ve gele gele bize ancak yağmur yerine akreb yağar."

4.3. Ay Akrep Burcunda: Düşmanla Savaşan Muzaffer Olur

Ayin akrep burcuna geldiği dönemin düşmanla savaşmak için uygun olduğuna ve bu dönemde yapılan savaşların zaferle sonuçlanacağına inanılır. Bu inanca divan ve mesnevî gibi edebî metinlerde rastlanmasa da burçlar hakkında bilgi veren müellifi meçhul bir risalede rastlanır:

K'ola mekr ü hiyel anın eseri

Hasm ile ceng eden bula zaferi (ŞDSK/47)

"Hile ve aldatma onun eseridir. Düşman ile savaşan zafer kazanır."

Aynı yerden, bu dönemin bir hile vakti olarak telakki edildiği de anlaşılmaktadır. Bu risalede, kamerin akrep burcuna geldiği vakte dair diğer hüküm ve inanışlar şu şekildedir:

Gars-ı eşcâr u fasd u zînet-i bâğ

Şurb-ı müşhil umûr-ı istifrâğ

Kat'-ı ezfâr u râhat-ı hammâm

Feyz-bahş ola kalb ü rûha müdâm

Lîk etme süvâr olup tek ü tâz

Harekâtı revâdır eylesen az (ŞDSK/48-50)

Buna göre bu dönemde kan aldirmek (hacamat yaptırmak), ağaç dikmek, tırnak kesmek, hamama gitmek, az hareket etmek, mide rahatlatıcı ilaçlar kullanmak ve sefere çıkmamak tavsiye edilmektedir.

4.4. Ay Akrep Burcunda: Sefere Çıkmaz

Ayın akrep burcuna gelmesine dair bir başka inanç da bu dönemde sefere çıkmayacağına dairdir. Ayın akrebe gelmesi, genel olarak bir olumsuzluk ve uğursuzluk dönemine girildiğine işaret eder. Bu dönemde sefere çıkmaması gerektiği inancı da bu uğursuzluk ve olumsuzluktan etkilenmemek içindir. Bu inanç, pek çok şairin şiirinde yer almıştır:

Rakîb ile seni görse olur Zâtî deli ey meh

Sefer câ'iz degül mâhun olıcak menzili 'akreb (ZD/G55)

"Ey ay yüzlü, Zâtî seni rakip ile görse aklını yitirir. Akrep burcunda sefere çıkmaz (sen de rakibin yanına varma)."

Aşağıdaki beyitte akrep, sefer, yüz ve zülûf kavramları bir araya getirilerek oldukça başarılı bir hayal dünyası kurulmuştur. Buna göre aşık, sevgilinin yüzünü ve zülûflerini görünce gönlünü ona kaptırmaktadır. Yüz aya, zülûf akrebe benzetildiğinden bu manzara aynı zamanda ay ve akrebin birlikte olduğu akrep burcunu hatıra getirmektedir. Bu durum da şair gönlüne, akrep mevsiminde sefere çıkmayacağını hatırlatmaktadır.

Ey dil ruh u zülfün görüben terkümüz urma

Çıkma sefere k'oldı mehün menzili 'akreb (APD/G11)

"Ey gönül, sevgilinin yanaklarını ve zülüflerini görünce alıp başını gitme. Akrep menzili oldu, bu vakitte sefere çıkmaz."

Yukarıdakine benzer bir tahayyül de aşağıdaki beyitlerde bulunmaktadır.

Zülfünde görüp haddüni dil gitmemek ister

Meh varucagız 'akrebe olmaz sefer ey düst (ENMN/G576)

"Ay akrebe vardığında sefer olmaz ey dost. Bu sebeptendir ki gönül zülfünüün ardında yanaklarını gördüğünde gitmekten vaz geçer."

Gitmez kapından ol ki göre zülf ü haddini

'Akrebde olsa mâh degildir revâ sefer (APD/G73)

“Yüzünü ve zülüflerini gören kapından gitmez. Çünkü ay akrebe vardığında sefer olmaz.”

4.5. Akreb ve Mirrîh

Akreb burcunun gezegeni Merih (Mirrîh/Behrâm)'tir. Merih kin, zulüm, intikam gibi hisleri temsil eder.¹⁷ Bu itibarla akrebin öldürücülüğü ve Merih'in benzer anlam çerçevesi birlikte kullanılmıştır. Yine astrolojideki özellikleri itibarıyla parlaklık ve güzellik tasvirinde her iki kavramın birlikte kullanıldıkları görülmektedir.

Behrâm esedde evce çıkarsa kılıc ile

Tîr 'akreb üzre varır hem tutar kalem (ZİD/G248)

“Merih, aslan burcunda (elinde) kılıçla en yüksek noktaya çıkarsa, ok kalem tutarak akrebe varır.”

Çatsalar küffâra fülkin semt-i râstından hemân

San o dem Mirrîh esedden itdi 'akrebde kırân (RKD/MUS4)

“Kâfirlere doğru taraftan gemileri çatsalar (yanaştırırsalar), o vakit Merih, aslandansa akrebe yakın oldu san.”

Zülfüne mâyil olsa çeşmün 'aceb mi iy meh

'Akrebe durur hemîşe tâk u revâk-ı Mirrîh (KAD/TB26)

“Ey ay (gibi güzel sevgili), gözlerin zülüflerine meyletse şaşılır mı? Merih'in üstündeki o göz alıcı parlaklık her zaman akreptir.”

4.6. Uğursuz Burç

Akreb burcunun, genel olarak bir uğursuzluk mevsimi olduğuna inanılır. Pek çok şair, akreb burcu devrinin uğursuzluk taşıdığı inancını şiirine konu edinmiştir. Başa gelen uğursuz işler, ayın akrepte olmasına hamledilir.

¹⁷ Bkz. Zeynep Özer, *Divan Şiirinde Burçlar*, Çukurova Üniv., YL. Tezi, Adana 2015, s. 32.

‘Akrebde idi bugün meger mâh

K’itdin bu yana azâmet-i râh (FLM/B1843)

“Bu gün ay akrepte miydi ki sen bu (öte) yana sefer kıldın?”

Sipihrün gâh zehrin gâh şehdin nûş eder her şeb

Bu âsâr-ı kevâkibdür nücûmun yeri kejdümdür (HBD/G131)

“Her gece feleğin kah zehrini kah balını içer. Bu yıldızların etkisidir ve yeri de akreptir.”

Bahtımın tezvîridir yârin cefâ-kâr olduğu

Tâli’im ‘akreb midir bilmem mükedder tıynetim (LHD/G86)

“Yarin cefakar olduğu bahtımın yalanıdır. Bilmem talihim akrep midir ki yaratılışım bu kadar kederlidir?”

Zülfin dağıtdı şâne hâlî zuhûra geldi

İkbâlîm ahterin gör ‘akrebden oldu tâli’ (YGD/G143)

“Tarak zülüflerini dağıttı ve boşluk ortaya çıktı. Talihimin yıldızını gör ki bahtım akrep oldu.”

Aşağıdaki beyitte, kurb kökünden ism-i tafdil olan ve en yakın anlamına gelen ‘akreb’ kelimesi ile burç adı olan akrep arasındaki fonetik benzerlikten de yararlandığı görülmektedir.

Rakîbün zehri sana akreb oldı

Meger burc-ı sitâren ‘akreb oldı (HHLM/M)

“Rakibin zehri sana çok yaklaştı. Sanki yıldızın akrebe geldi.”

Sûdî de bir eserinde bu konudan bahseder ve bilhassa ‘şerîf’ işlerin bu dönemde yapılmaması gerektiğini söyler:

“Ma'lûm ola ki mâh burc-ı 'akrebde iken şerîf işlere mübâşerete 'izn yokdur. Zîrâ ol vakt, nuhûsetle meşhûrdur.”¹⁸

5. Çeşitli Anlam Alanları ve Kelime Oyunları

5.1. Saat, Yelkovan ve Akrep

Genel olarak klâsik şiirde bir hayvan ve burç olarak yer alan akrep, bazen de saat, yelkovan, akrep üçlüsü içinde anılmıştır. Bu gibi durumlarda kelime tevriyeli kullanılmış, bir yandan 'akrep' kelimesinin 'saat' ile müşterek anlam alanı kast edilirken öte yandan da bazen hayvan bazen de burç olan anlamlarına işaret edilmiştir. Böylece hem saat-akrep-yelkovan arasında bir ilgi kurulmuş hem de hayvan veya burç olan akrep manası kast edilmiştir.

Sokılır koynuna kejdüm gibi yârün Sâbit

Görünürse ne 'aceb çeşmüme 'akreb sâ'at (BAS/G31)

“Sâbit, akrep gibi olan yarin koynuna sokulur. Bu haldeyken saat gözüme akrep görünse ne?” beytinde sevgili akrep gibi öldürücü bir sıfatta hayal edilir. Onun koynuna sokulmak, şair için öldürücü olsa da buna değer. Bu halde, akrep sevgilinin koynundaki saatinin şaire akrep gibi görünmesi de şaşılabilir değildir. Burada hem saatteki akrep, yelkovan ve saniyesinin birbirine sokulmasına hem de eskiden iç cepte/koyunda taşınan saatlere gönderme olduğu anlaşılmaktadır.

'Akl-ı tâmin çaldı 'uşşâkun o sâ'atçı beçe

Zarf-ı tenden zahm-ı zülf-i 'akrebi işler içe (RKD/G49)

“O küçük saatçi ([belki] saatçi çırağı) aşıkların aklını tümünden başından aldı. Ten zarfının içine akrep zülüfleriyle yaralar işlemektedir.”

Kurup işletdi câna yelkovan-ı çarh olup kırdı

Gönül zencîrini ol mâh burc 'akrebde mi bilmem (ŞHD/K51)

¹⁸ Aktaran, Şentürk, *age*, s. 234-235.

“O ay yüzlü, cana gönül zincirini kurup işletti. Sonra felek yelkovanı olup kıldı. Bilmem burç akrepte midir!”

Basma sâ‘at gibi girmiş çarha ‘akrebdir rakîb

Dönmesin rakkâs-veş ol hîle-ger devvârı bas (LFD/G404)

“Rakîp, basma saatte dönen bir akreptir. Devvara bas ki o hilekar rakkas gibi dönmesin.”

Aşağıdaki beyitte akrep, temel olarak zehirli bir hayvan anlamında kullanılmıştır. Ancak ‘saat’, eski saatlerin taşındığı yer olan ‘koyun’ (iç cep) ve yine eski saatlere takılan ‘zincir’ kelimeleri, akrebin aynı zamanda bir saat aksamını çağrıştıracak şekilde tevriyeli kullanıldığını göstermektedir. Ağyarın genel olarak akrep gibi telakki edildiği hatırdaki tutulmalı. Bu beyitteki hayalde ise ağyarın zincire vurulması söz konusudur. Bununla eski saatlere zincir takılması arasında bir ilgi düşünülebilir. Koyundaki saat akrep olmuştur. Saate ise zincir takılır. Şu halde zincire vurulmuş ağyar, aslında koyundaki zincire bağlı bir akrepten başka bir şey değildir.

Görüp mâr-ı münakkaş gibi zencîr olmuş agyârı

Emîn olmaz gönül koynumda ‘akreb oldu zer sâ‘at (SVD/K27)

“Gönül, nakışlı bir yılan gibi zincire vurulmuş (aklını yitirmiş) ağyarı gördüğünden ve koynumdaki altın saatin akrepliğinden emniyette olmaz.”

Eski saatlerin iç cepte, başka bir deyişle koyunda taşınmasına atıfta bulunulan şu beyit de sanatlı bir anlama sahiptir:

Tiryâk-i lutfî hâssiyetin hûb bilmesek

‘Akrebile koynumuzda niçün ülfet isterüz (BASD/K24)

Şair, *“Bir lütuf olan panzehirini iyi bilmesek akrebi niçin koynumuza alıp onunla ülfet etmek isteyelim?”* diyerek saatin (dolayısıyla saatteki akrebin) koyunda taşınmasını tiryak (panzehir) ve ülfet/ünsiyet bağlamında kullanmaktadır.

5.2. Akrebiyle Meşhur Şehir: Ehvâz

Ehvâz ya da Ahvâz, İran'ın Huzistan bölgesindeki bir şehirdir. Bu şehir kötü havasıyla ve zehirli, öldürücü akrepleriyle meşhurdur.¹⁹ Akrep ve Ehvâz'ı bu özelliğiyle, görebildiğimiz kadarıyla, sadece Nedîm bir arada kullanmıştır.

Zamân-ı devletinde fitneyi der-hâb gördükde

Ola müjgânları a'dâya nîş-i 'akreb-i Ehvâz (ND/K33)

"Senin hükümdarlık vaktinde fitneyi rüyasında gördüğünde, kirpikleri düşmana karşı Ehvâz'ın akreplerinin iğnesi gibi olur."

5.3. Mesken-i ' Akreb, Vatan-ı ' Akreb: Mezar ve Ölüm

Kabir insanlar için genellikle soğuk ve ürkütücü çağrışımlar uyandırır. Ayrıca günahkarların kabirde azap göreceği, akrep, yılan, çıyan gibi canlılar tarafından etlerinin yenileceği inancı, kabrin akrep, yılan, çıyan gibi canlılarla özdeşleştirilmesine sebep olmuştur. Aşağıdaki beyitlerde bu hususa işaret eden şairler, hem kabirlerinin hem de kabre girdiklerinde kafataslarının akreplere mesken olacağını ifade ederler.

Aşağıdaki beyitte geçen "zülfü sevdasının başda kalması" şiirin anlamını derinleştirmektedir. Zülf, zaten akrep olarak hayal ve teşbih edilir. Şu halde sevgilinin akrep olan zülfünün sevdasının başta/akılda/kafada kalması demek, ölmeden evvel de başın akreplere mesken olması demektir.

N'ola kabrümde 'akrepler tutarsa kellemi mesken

Benüm 'ömrüm senün sevdâ-yı zülfün başda kalmışdur (ZD/G477)

"Kabrimde kellemi akrepler mesken tutsa ne olacak benim ömrüm! Zaten zülfünün sevdası başımda kalmıştır."

Âhir hevâ-yı zülf ü hat-ı yâr ile gider

Hâk içre mûr u 'akrebe bu gâh olan başum (YD/G135)

¹⁹ Bkz. Emine Yeniterzi, "Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V. 3, I. 15, s. 311.

“Toprakta karınca ve akrebe mesken olan başım, sonunda sevgilinin zülfünün ve ayva tüylerinin arzusuyla gider.”

Mesken-i ‘akreb olursa hâkde yok dönmeği

Fikr-i zülf-i yâr ile her serde kim sevdâ yatur (NAD/G157)

“Sevgilinin zülfünün (akrep) düşüncesiyle sevdalı olan her baş, toprakta akrep meskeni olacaktır, kaçış yok.” beytine göre de sevgilinin zülfünün akılda olması sebebiyle baş akreplere meskendir. Ayrıca, ölümün ardından kabirde kafanın akreplere mesken olacağı inancına da atıfta bulunmaktadır.

Aşağıdaki beyitte de akrep, baş, mesken, kakül gibi kavramlar kullanılarak zengin bir anlam alanı oluşturulmuştur. Sevgilinin kakülünün (akrep) arzusunun akılda olması başın akreplere mesken olmasıdır. Ayrıca şair, başımı akrepler vatan tutsa da (yani ölsem de) kakülünün arzusu aklımdan/başımdan gitmez demektedir.

Gitmeye başdan hevâ-yı kâkülün

Kellem içre tutsa ‘akrepler vatan (ENMN/G3672)

“(Ölsem ve mezarda) başım içinde akrepler mesken tutsa da kakülünün arzusu aklımdan gitmez.”

5.4. M u h a f a z a

Yukarıda değinilenden farklı bir muhafaza şekli de nesnelere akrep ve yılan gibi zararlılardan korunmasıdır. Akrep, yılan ve benzeri haşereler zararlı canlılar olarak telakki edilir. Değerli şeyler, bunlardan uzak tutulmak için tılsımlanır. Yahut kıymetli ve kutsal şeyler kendiliğinden bu gibi zararlılara karşı bir muhafaza altındadır.

Tılsım itmişdür anda ehl-i esrâr

İçine girmez anun ‘akreb ü mâr (İBH/B1789)

“Sır ehli ona tılsım yapmıştır. İçine akrep ve yılan girmez.”

Giremezdi ‘akreb ü hem mûr u mâr

Ne meges ne peşşe zî hurrem diyâr (AİN/B4372)

“Bu gönül açıcı diyara akrep, karınca, yılan, sinek, sıvrisinek gibi canlılar giremezdi.”

5.5. Ak r a b a - A k r e p

Akraba ve akrep (عقرب / اقربا) kelimeleri aynı sülâsî kökten gelmeseler de aralarında işitsel/fonetik yönden büyük bir benzerlik vardır. Bu benzerlik yoluyla ahenkli bir mısra kurma çabasının neticesi olmalıdır ki akraba hakkında hem olumlu hem de olumsuz kanaatler bildirilirken ‘akrep’ ile bir anlam çerçevesi çizilmiştir.

Akrabâ ‘akreb ehibbâ mâni’-i seyr ü sülûk

Hûşeye bâdî olan nâ-puhtelerden el-hazer (MSD/MÜF33)

“Akraba akrep, dostlar seyr ü sülûke engeldir. Başağa sebep olan hamlardan kork!”

Yokdur zamânede haşerât içre bildüğüm

İnsâna akrabâ-yı cefâ-cûdan ‘akrebi (MED/G226)

“Bilirim ki devrimizde haşereler arasında, insana kötülük eden akrabadan daha akrebi yoktur.”

Aşağıdaki beyitte de her iki kelime arasındaki fonetik benzerlikten yararlanıldığı görülmektedir.

Akrabâ kalbini vîrân itme

Nâ-gehân ‘akreb-i vîrân ısırur (ÖFB/B150)

“Akraba kalbini vîran etme/kırma/incitme. Aksi halde ansızın bir vîrane akrebine sokulursun!”

5.6. ‘Akreb / Kalb-i ‘Akreb / ‘Akreb-i Maklûb / Burka’

Kalb, bir kelimenin harflerinin yerini değiştirerek yapılan sanattır. Kelimeye yeni harf eklenmeyeceği gibi ortaya çıkan yeni kelime anlamlı olmalıdır. Kalb, bir cinas türü olduğundan cinas-ı kalb, tecnis-i kalb, maktûb gibi isimlerle de anılır. Kelimedeki harflerin yerlerine göre kalb-i küll ve kalb-i ba'z gibi türleri bulunur.²⁰ 'Akreb (عقرب) kelimesi ve onun tersten okunuşu/yazılışı olan burka' (برقع) kelimeleri klâsik Türk şiirinde yaygın şekilde kalb sanatının malzemesi olmuştur. Kalb-i akreb, akreb-i maktûb gibi terkiplerle kelimenin tersten okunuşu/yazılışı işaret edilmiş, bu yolla burka' kelimesinin anlamı kast edilmiştir. Manası bu şekilde kurulan manzumelerdeki anlam çerçevesi de zenginleşmiştir.

Kalb sanatının 'akreb kelimesiyle kullanıldığı beyitlerde şairler, sevgilinin ay/güneş/nur gibi parlak yüzünü bir burka'/örtü/peçe/nikâb arkasında hayal eder. 'Akreb'in 'kalb/maktûb' olmasıyla burka'/peçe kast edilir. Zira 'akreb, kalb edilip tersten okunduğunda burka' kelimesi ortaya çıkar. ('akreb > burka' / عقرب < برقع) Sevgilinin yüzü kimi zaman bu peçenin arkasından nur/güneş gibi parlar, kimi zaman da aşıkların yolunu aydınlatan bir ışık kaynağı olur. Beyitlerde geçen zülûf kelimesinin teşbih yoluyla akrebi çağrıştırdığı da unutulmamalıdır.

İtürürdi zulmet-i zülfünde râhın Rûşenî

Çıkmasa hûrşîd-i rûyun 'akreb-i maktûbdan (DÖR/G56)

"Güneş gibi parlak yüzün ters dönmüş akrepten (burka/peçe/örtü) çıkmasa, Rûşenî senin zülfünün karanlığında yolunu kaybederdi."

Halkasından zülfünün kim nûr-ı hüsnün berk urur

Kalb-i 'akrebden tulû' itmiş sanasın mâhdur (TÇD/G43)

"Zülfünün halkasından güzelliğinin nuru parlamaktadır. Sanki ters dönmüş bir akrepten (burka/peçe/örtü) doğmuş bir ay gibi."

²⁰ M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 318; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara, s. 481; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 3F Yay., İstanbul 2007, s. 247; Hasan Kaya, "Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XLVIII, s. 102.

Mâr-ı zülfün halkasından mihr-i ruhsârün görüp

Reşk ider geh geh görünür kalb-i 'akrebden kamer (TÇD/K4)

"Ay, yılan gibi zülüflerinin halkasından güneş gibi parlayan yüzünü görünce kimi zaman haset eder kimi zaman da peçenin ardından görünür."

Karşuma bâd-ı sabâ gibi çü kalb-i 'akrebi

Ay yüzünden açdı cân sırrın hüveydâ eyledi (Hümâmî)²¹

"Sabah rüzgarı gibi karşımda ay yüzünden burkayı açtı ve can sırrını aşikar etti."

İdindi kalbini mesken o burka'un ruh-ı yâr

Komadı 'akrebi hergiz kamer ne hikmet olur (ZD/G493)

"Sevgilinin yanağı o burkayı mesken edindi. Ne hikmetse ay akrebi (yanına) koymadı."

Ser-nigûn burka'-i zülfünde görenler ruhunu

Burc-ı 'akrebde tulû' eylemiş ol mâh didi (ENMN/G5275)

"Ters dönmüş vaziyetteki zülfünün örtüsü ardında yüzünü görenler, o ay yüzlü güzel akrep burcunda doğmuş dedi."

Bu ne yüzdür bu nice zülf yâ Rab

Meger bu mâhdur ol kalb-i 'akreb (AHD/G46)

"Ya Rab, bu ne yüz ve ne zülüftür! Sanki burkanın ardından görünen aydır."

Akrep takımyıldızında bulunan Antares'in güneşten daha parlak bir yıldız olduğu ve parlaklığıyla 'Akrebin Kalbi' olarak anıldığından daha önce bahsedilmişti. Klâsik şairlerin bu bilgiye sahip olup olmadıklarını bilemiyoruz. Ancak onların şiirinde akrep burcunun bir parlaklık, ziya devri

²¹ Aktaran, Ahmet Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 1*, Osedam Yay., İstanbul, s. 231.

olarak anıldığı da yine yukarıda örnek beyitlerle izah edilmişti. Ayrıca *Marifet-nâme*'de 'kalb-i akreb' terkininin gökyüzündeki yıldızlar ve akrep burcu bağlamında kullanılması bu açıdan önemlidir. Bu itibarla 'kalb-i akreb' beyitlerindeki 'parlaklık' kavramını bu anlamda yorumlamak da mümkün görünüyor. Buna göre sevgilinin yüzü ay gibi parlamakta ve aşıkları mest etmektedir. Bu parlaklık 'kalb-i akreb'e teşbih edilir. Dolayısıyla 'kalb-i akreb', akrep takımyıldızında bulunan ve güneşten daha parlak olan Antares'e işaret ediyor olabilir.

Yukarıdaki açıklamaları destekler mahiyetteki iki beyit de Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya aittir. Burçların ve bunların özelliklerinin anlatıldığı bölümde, akrep burcu ile ilgili kısımda yer alan şu beyitler dikkat çekicidir:

Bekle sâ'at iki buçuk ola tâ

Hejdihim kalb-i 'akreb onda bata (EİHM/s. 57)²²

"Saat iki buçuk oluncaya kadar bekle. On sekizinci menzil olan 'kalb-i akreb' o zaman batar."

Kalb-i 'akreble bile şöyle varup

Nühdihim menzil oldur ide gurûb (EİHM/s. 57)²³

"Kalb-i akreple birlikte varıp on dokuzuncu menzil olarak batar."

Burada 'kalb-i akreb' terkinisi, herhangi bir kelime oyunu olmaksızın akrep burcu ve gökyüzü yıldızları/hareketleri bağlamında kullanılmıştır. Bu örnekler şairlerin, Antares'ten haberleri olmasa dahi, akrep burcunun parlaklıkla anılıyor olmasının, bu takımyıldızının parlaklığı dolayısıyla Antares'le ilgili olduğunu göstermektedir. Ayrıca İbrahim Hakkı, denizlerle ilgili bahiste de 'kalb-i akreb'den bir yıldız olarak bahsetmektedir.²⁴

²² Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifet-nâme*, s. 57. Matbû nüsha için bkz. TBMM Küt. Nu: 70-58.

²³ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *age*, s. 57.

²⁴ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifet-nâme*, s. 112-113. Matbû nüsha için bkz. TBMM Küt. Nu: 70-58.

6. Akreple İlgili Muhtelif Bazı Bilgiler: La'l Taşı, Musiki Makamı, Rüya Tabiri ve Genel Hükümler

Manzum metinlerle ilgili yukarıdaki bazı tespitlerin delillendirilmesi ve klâsik eserlerdeki akreple ilgili anlam çerçevesinin bir bütün olarak ele alınması maksadıyla, çeşitli mensur metinlerde geçen akreple ilgili bilgilere de değinilmesinde fayda görülmüştür. Çeşitli kaynaklarda akrebin bir la'l taşı rengi ve türü olduğu, musikide bir makamla ilişkisi ve rüyada akrep görmenin tabirine dair bilgilere rastlanır. Ayrıca burçlarla ilgili bir risaledeki akrep burcuyla ilgili genel hükümler dikkat çekicidir.

Bunların ilki akrebin bir la'l taşı rengi ve türü olmasıyla ilgilidir. La'l, parlak kırmızı renkli kıymetli taştır. Klâsik şiirde sevgilinin dudağı la'l taşına benzetilir ve oldukça yaygın bir kullanıma sahiptir. Za'îfî'nin *Cevâhir-nâme* isimli eserinde la'l taşı hakkında bilgiler verilirken la'lin yedi temel renkten oluştuğu ifade edilir:

“la'lün rengi yedi nev'den hâric degüldür mu'asferânî ve rummânî-sâfi ve âteşî ve 'unnâbî ve hamrî ve 'akrebî ve basalî.” (ZCN/v.175a)

Bunlar sarı, narççeği, ateş, hünnap kırmızısı, şarap kırmızısı, akrep ve pembedir. Burada her ne kadar açık olmasa da akrep, parlak ateş rengi için kullanılmış olmalıdır. Aynı yerin devamında akrep renkli olan la'l taşının kırat/kıymet bakımından tam ayarda/en kaliteli olduğu söylenir:

“rummânî-sâfi ve âteşî dahı eger tamâm-'ayâr olursa ki 'aybsuz ola mu'asferânî bahâsinun nısf bahâsına olur ve 'unnâbî ve 'akrebî ve hamrî ki tamâm-'ayâr ola.” (ZCN/v.175a)

La'l taşı türlerinden olan “akrebî”nin birinci sınıf ateş rengi la'l taşı olması, yukarıdaki bilgileri doğrular mahiyettedir.

Cevâhir-nâme'de yer alan başka bir bilgi de akrep sokmasına karşı kullanılacak panzehirle ilgilidir. Başka kaynaklarda rastlamadığımız bu bilgiye göre bir kimseyi akrep, yılan gibi zehirli hayvanlar soktuğunda, bir parça zümrüt ezilir ve gül suyuyla karıştırılıp yara üzerine tatbik edilir. Bu zehri alacak ve acıyı giderip kişiyi teskin edecektir:

“zehrî-nâk câneverler ki mu'zilerdür yılan ve 'akreb ve bunlara benzer her ne varısa her kimi ki soksalar zümürüdden iki kırât mikdârı salâyede gül-

âbila ezüp sokduğu yire ursalar hemân ol hâlde zehrini çeküp alup zahmet ü elemin teskîn ide." (ZCN/v.175b)

Akrep ile ilgili başka bir bilgi onun musiki makamları ile ilgisidir. Lâdikli Mehmed Çelebi, *Zeynü'l-Elhan*'da musiki makamları hakkında bilgi verirken makamların tabiatlarına da değinir. Buna göre sekizinci makam olan Hüseyinî'nin tabiatı akreptir ve onun gibi su tabiatlıdır. Ayrıca Hüseyinî ve Rast makamlarının birleşiminden doğan Selmek'in de ateşte hamel, suda akrep tabiatlı olduğu söylenir:

"Sekizinci Hüseyinî'dür. Bu 'Akreb'e mensûbdur. Tabî'atı mâ'îdür ve biş nagmedür ki dört bu'udı müştemil ola hâkezâ." (LMZE/v.33b-34a)

"Üçüncüsü Selmek'dür. Bu mensûbdur Mirrîh'e. Tabî'atı nârîdür Hamel'de ve mâ'îdür 'Akreb'de ve tokuz nagmedür ki sekiz bu'udı müştemil ola hâkezâ" (LMZE/v.35a)

Muhammed İbn Sîrîn'den yapılan bir *Tabir-nâme* tercümesinde, rüyada akrep görmenin tabiri yapılır. Akrep görmek, yavuz bir düşman olarak tabir edilir. Akrep tarafından ısırılmak, düşmanı tarafından gıybetinin yapılmasına delalet eder. Genel olarak akrep, yılan, çıyan gibi haşerat düşman olarak tabir edilir:

"yılan çıyan ve 'akreb ve ejderhâ görmek şöyle eydürler, yılan görse bühtân ve yavuz düşman ola ... kara yılan yavuz düşmandur eger 'akreb görse yavuz düşmandur. Ejderhâ dahı ulu düşmandur eger 'akreb anı ısırsa düşman anuñ gıybetin söyleye ve görse etin yerdi. Düşman malın yiye çıyan ve 'akreb bâkî haşerât gibidür cümle düşmana delâletdür."²⁵

Burçlar hakkındaki inanışları ve hükümleri şerh eden bir risalede akrep burcuna dair verilen bilgiler şu şekildedir:

"Kaçan kamer akrep burcunda olsa evvel gün İklîl menzilindedir, mümtezicdir. Hammâma girmek ve tırnak kesmek, bir kimesne ile ebeden dost etmek iyidir ki gayrı biri birinden ayrılmazlar ve libâs almak ve kul almak ve vefk amelin etmek ve her dürlü bağ açmak ve ot içmek ve her dürlü maraza ilaç etmek ve düşmene şebîhûn etmek ve defîne taleb etmek iyidir. Ammâ tefrîk ve kahriyye amellerin etmekden gâyet hazer ederler.

²⁵ Bkz. *Tabir-nâme*, TTK Kütüphanesi, Ktp. Nr. 399, 27b-28a.

Kaçan kamer akrep burcunda olsa ikinci gün Kalb menzilindedir, mümtezicdir ammâ ba'zı kâmil sa'ddır demişler ve ba'zılar da nahsdir demişler. Akd-i şehvet ve her dürlü bağlar ve tefrîkler ve kahriyyeler ve taslîti mülk-i meymûn ve her dürlü tasallutlar ve gâ'ib bulmak için nâr u necât yazmak ve sar'a marazına ilâc etmek ve evlâd için ilâc etmek ve cimâ' etmek iyidir, ammâ sohbet-i zenân ve sefer etmek ve beyler yüzün görmek ve bir şey satın almak ve mülk satmak ve kul satmak ve muhabbet amelin etmek ve nikâh etmekden hazer ederler." (ŞMK/90a)

Burç olarak akrep etrafında oluşan bütün bu inanışların ardından söylenmesi gereken bir başka husus da işin dinî boyutudur. Akrep burcunda yağmur yağacağı inancıyla bağlantılı olarak düşünülebilecek olan bir Buhârî hadisi şu şekildedir:

"Zeyd b. Hâlid el-Cühenî şöyle demiştir: Resûlu'llâh Hudeybiye'de geceleyin yağın yağmurdan sonra bize sabah namazını kıldırdı. Namazdan sonra cemaate dönüp, '*Bilir misiniz Rabb'iniz ne buyurdu?*' dedi. '*Allah ve Resûlü daha iyi bilir.*' dediler. '*(Allah) buyurdu ki kullarımızdan kimi mü'min kimi kâfir olarak sabahladı. Her kim Allah'ın fazlı ve rahmeti ile yağmur yağdı dedi ise işte o bana iman etmiştir. Her kim de falan ve falan (yıldız)ın nev'i doğup batması ile yağmur yağdı dediyse işte o bana iman etmemiş, yıldıza iman etmiştir*' buyurdu."²⁶

Sonuç

Akrebin hem bir burç hem zehirli ve ürkütücü bir hayvan hem de saat aksamı olması; ayrıca her şekliyle kendine has özelliklerinin bulunması onu farklı kılmış ve bazı yönlerden öne çıkarmıştır. Halk inanışlarında, astroloji ve mitolojide önemli yer edinmiştir. Bütün bunların neticesi olarak klâsik şairlerimiz tarafından kendine özgü yönleriyle şiire konu edilmiştir.

Bir hayvan olarak öne çıkan yanları, zehirli bir canlı olması, gözyaşı, reyhan ve tiryakten kaçması, insanlarda acı ve ölüme sebep olabilmesi, ürkütücü gelmesidir. Bu yönleriyle korkuyu, ölümü, kederi, zulüm ve cefayı çağrıştırmaktadır. Akrep, genellikle rakibe benzetilmiş, kabir ve cehennem azabının sembolü olmuştur. Ayrıca sevgilinin zülûf ve kakülünün de aşık için öldürücü bir tesire sahip olduğu düşünüldüğünden, şekli benzerliği

²⁶ Buhârî, Ezan, 156. Bkz. Davut Ağbal, "Kur'an'da Burçlar Mahiyeti ve İnsana Etkisi Bağlamında", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 38, Yıl 2012, s. 270.

sebebiyle ve ay gibi parlak yüzün bekçisi olması itibariyle akrebe teşbih edilmiştir. Çoğu zaman olumsuz yönleriyle tasvir ve tasavvur edilen akrep, şerefli yerlerde bulunmayacak âdî bir canlı olarak tavsif edilir ve en esfel şeylerden bahsedilirken kıyas için anılır. Zaman zaman zahidler de akrebe benzetilmiş, hatta sarıkları da akrebin iğnesi olarak resmedilmiştir.

Burç olarak akreple ilgili öne çıkan hususlarsa, genel olarak bir uğursuzluk ve musibet döneminin başlamasına dairdir. Öyle ki bu dönemde önemli ve şerefli işler yapılmaz, sefere çıkılmaz. Ancak sadece uğursuzlukla anıldığını söylemek yanlış olur. Ay akrebe geldiğinde yağmur yağacağı yönünde bir inanış vardır. Ayrıca parlak ve aydınlık bir dönemin başladığı ifade edilir. Bu parlaklık güneş, yıldız ve ışıklarla ilgilidir. Bu itibarla akrep burcu, klâsik şiirde genellikle uğursuzluk yönüyle anılmış olsa da zaman zaman sevgilinin parlak yüzü akrep burcunun aydınlığıyla birlikte de kullanılmıştır. Ayrıca yazı yazmak ve bilimle uğraşmak için de uygun bir zaman dilimidir.

Akrebin saat aksamu olarak kullanımı oldukça sınırlıdır. Bu kullanımlarda bile tevriyeli olarak hayvan ya da burç adı olan akrebe göndermeler yapılmaktadır. Bu itibarla akrebin en çok hayvan, ikinci olarak burç/astroloji ve son olarak da saat aksamu anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

Netice itibariyle akrep, hem bir hayvan hem burç hem de saat aksamu olarak zaman zaman olumlu ancak çoğu zaman olumsuz, ürkütücü ve kötü yönleriyle klâsik şiire konu olmuş, onun etrafında türlü teşbih ve göndermeler yapılmıştır. Akrebin edebî sanatlar açısından en ilgi çekici kullanımı, ‘kalb-i akreb’ terkididir. Bununla genellikle kelimenin tersten okunuşu olan ‘burka’ (örtü/peçe) kast edilmiş ve sevgilinin yüzünün örtü arkasındaki parlaklığı kast edilmiştir. Ancak bazı kullanımlar, ‘kalb-i akreb’ terkihiyle güneşten daha parlak olan ve akrep takımyıldızı içinde bulunan Antares yıldızının kast edilmiş olabileceğini de göstermektedir. Zira Antares, bu takımyıldızı içindeki en parlak yıldız olup ‘akrebin kalbi’ olarak anılmaktadır.

Son olarak söylenmesi gereken şudur: Her ne kadar bu çalışma akrebi bütün yönleriyle ele alma amacını taşısa da inceleme ve değerlendirmelerimiz, yaptığımız taramalar neticesinde tespit edebildiğimiz örneklerle sınırlıdır. Mevcut şiirlerdeki tarafımızca fark edilememiş

manaların ortaya konması, manzumelerin farklı yorumlanmaları neticesinden doğacak yeni anlamları veya tespit edilecek yeni örnekler, 'akreb'in klâsik şiirdeki daha başka anlam alanlarını da ortaya koyacaktır.

KAYNAKÇA

- AĞBAL, Davut (2012), "Kur'ân'da Burçlar Mahiyeti ve İnsana Etkisi Bağlamında", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 38, Yıl 2012, s. 249-276.
- AKOĞLU, Alp (2006), "Akreb'in Kalbi", *Bilim ve Teknik*, Ağustos 2006, s. 109.
- AKSOYAK, İ. Hakkı, "Şerh Kitapları George Prior'u Tanır mı?" *Turkish Studies*, V. 4/6, s. 13-21.
- AND, Metin (2008), *Minyatürler Osmanlı-İslâm Mitologyası*, YKY, İstanbul.
- AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2018), "Bağdatlı Rûhî'nin (ö. 1014/1605-1606) Gazellerinde Deyimler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 38, s. 163-202.
- AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2019), "Klâsik Türk Şiirinde Kuş Kondurmak Deyiminin Anlam Çerçevesi", *ESTAD*, C. 2, S. 1, s. 215-232.
- AYDEMİR, Yaşar (2012), "Divan Şiirinde Kulak Çekmeye Dair", *Turkish Studies*, V. 7/1, s. 3-17.
- BATİSLAM, H. Dilek (1997), "Nedim'in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler", *Türkoloji Araştırmaları 1997*, Fuat Özdemir Anısına, İstanbul: Çukurova Üniversitesi Basımevi, s. 107-125.
- BİLGEGİL, M. Kaya (1989), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâğât)*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1988), "Fuzûlî'nin Bir Beyti Üzerine Bazı Düşünceler", *Osmanlı Araştırmaları*, C. VII-VIII, s. 199-210.
- DEMİRKAZIK, H. İbrahim (2013), "El Arkası Yerde Deyimi ve Bu Deyimin Divan Şiirindeki Kullanımı", *Turkish Studies*, V. 8/4, s. 617-633.
- DENİZ, Sabahat (1992), *16. Yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar*, Marmara Üniv., Dr. Tezi, İstanbul.
- DİLÇİN, Cem (1999), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara.
- DURMAZ, Gülay, "Zamana Yolculuk: Divan Şiirinde Saat ve Saat Çeşitleri", *Turkish Studies*, V. 7/2, Spring 2012, s. 385-400.

- ERTAN, Mehmet Emin (1989), *Fuzûlî Dîvânî'nuda Hayvanlar*, Marmara Üniv., YL Tezi, İstanbul.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifet-nâme*. (Matbû nüsha için bkz. TBMM Küt. Nu: 70-58.)
- KARAVELİOĞLU, Murat A. (2014), "Divan Şiirinde 'Bend Geçmek', 'Hurde Geçmek' ve 'Kapı Geçmek' Deyimleri Üzerine", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 31, s. 175-204.
- KAYA, Bayram Ali (1998), "Azmî-zâde Hâletî Dîvânı'nda Atasözleri ve Deyimler", *Bir*, S. 9-10, s. 369-392.
- KAYA, Bayram Ali (2011), "Atasözleri ve Deyimlerin Divan Şiirinde Kullanımı ile Divanların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 6, s. 11-54.
- KAYA, Hasan (2018), "Divan Şiirinde 'İş Asmak' Deyimi Üzerine", *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı*, Yıl 4, s. 231-243.
- KAYA, Hasan (2018), "Divan Şiirinde Kıl Kondurmamak Deyiminin Anlam Çerçevesi", *Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan*, Yayınevi, Ankara, s. 495-508.
- KAYA, Hasan (2014), "Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XLVIII, s. 71-114.
- KEKLİK, Murat (2017), "Osmanlı Toplum Hayatından Beyitlere Yansıyan Birkaç Örnek", *Türkiyat Mecmuası*, C. 27, S.1, s. 139-169.
- KURNAZ, Cemal (1983), "Taşlıcalı Yahyâ Beğ Dîvânı'nda Atasözleri ve Deyimler", *Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş'ın Hâtırasına Armağan*, 1979-1983, Yıl: XVII-XXI/1-2, s. 195-207.
- KURNAZ, Cemal (1992), "Benâtü na's", *DİA*, C. 5, s. 430-431.
- KÜÇÜK, İsmail (2015), "Divan Şiirinde İzaha Muhtaç Beş Deyim: Asâyı Dik-, Kantarlığı At-, Kulağından Fetili Çıkar-, Ay'a Elek As-, Ebû Zambak Oku-", *Turkish Studies*, V. 10/8, Ankara, s. 1697-1706.
- MENGİ, Mine (1986), "Necâtî'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı", *Erdem Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. II, S. 4, s. 47-56.
- ÖZER, Zeynep (2015), *Divan Şiirinde Burçlar*, Çukurova Üniv., YL. Tezi, Adana.
- Tabir-nâme*, TTK Kütüphanesi, Ktp. Nr. 399.

- SARAÇ, M. A. Yekta (2007), *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 3F Yay., İstanbul.
- SÜREYA, Cemal (2013), *Sevda Sözleri*, YKY, İstanbul.
- ŞAHİN, Asuman Gürman, "Yeni Türk Şiirinde Akrep", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 1, Yıl 2018, s. 319-344.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ (2016), *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 1*, Osedam Yay., İstanbul.
- YELTEN, Muhammet (1989), "Nev'i-zâde Atâyî'nin Sohbetü'l-Ebkârı ve İçindeki Atasözleri İle Deyimler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1985*, s. 171-191.
- YENİTERZİ, Emine (2010), "Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V. 3, I. 15, s. 301-334.
- YILDIRIM, Hafsanur, "Divan Şairlerine Göre Burçlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, Aralık 2015, s. 340-353.

Metinlerin Alındığı Kaynaklar ve Kısaltmaları²⁷

- (AAD). ARSLAN, Mehmet (2004), *Antepli Aynî Divanı*, Kitabevi Yay., İstanbul.
- (ABŞÇ). BANKIR, Mehmet Malik (2004), *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî (Metin-İnceleme-Sözlük)*, İstanbul Üniv., Dr. Tezi, İstanbul.
- (AD). YÜCEL, Bilal (2002), *Mahmut Paşa, Adnî Divanı*, Akçağ Yay., Ankara.
- (AHD). AKDOĞAN, Yaşar (1979), *Ahmedî Dîvânı ve Dil Hususiyetleri: Gramer, Sentaks, Sözlük*, İstanbul Üniv., Dr. Tezi, İstanbul.
- (AHP). AYTAÇ, Aslı (2017), *Aşki ve Heft Peyker Mesnevisi: İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini*, Hacettepe Üniv., Dr. Tezi, Ankara.
- (AİN). AKDOĞAN, Yaşar (2017), *Ahmedî İskender-nâme*, KB e-kitap, Ankara.
- (AK). DİLÇİN, Cem (1978), "XIII, Yüzyıl Metinlerinden Yeni Bir Yapıt: Ahvâl-i Kıyâmet", *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara. s. 49-86.
- (APD). TARLAN, Ali Nihat (1992), *Ahmed Paşa Divanı*, Akçağ Yay., Ankara.
- (ASD). CEYLAN, Ömür (1994), *Âsaf (Damad Mahmud Celâleddin Paşa): Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, Trakya Üniv., YL. Tezi, Edirne.

²⁷ Kısaltmalar künyelerin sonunda, parantez içinde yer almaktadır.

- (BASD). KARACAN, Turgut (1991), *Bosnalı Alaeddin Sabit: Divan*, Cumhuriyet Üniv. Yay., Sivas.
- (BİH). ERASLAN, Kemal (1997), "Baba İlyâs-i Horasânî'ye Ait Halvetle İlgili Manzûm Bir Risâle", *Türkiyat Mecmuası*, C:20, 131-194.
- (BRD). AK, Coşkun (2001), *Bağdatlı Rûhî Dîvânı*, Uludağ Üniv. Yay., Bursa.
- (CD). KESİK, Beyhan (2018), *Cenâbî Dîvânı*, KB e-kitap, Ankara.
- (CED). DEMİRCİOĞLU-GENÇTÜRK, Tülay (2002), *Cemili Divanı İnceleme-Metin-Sözlük*, Marmara Üniv., Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- (CER). YÜKSEL, İ. Aydın (2005), *Risâle-i Mi'mâriyye Ca'fer Efendi*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul.
- (DHA). YILMAZ, Kadri Hüsnü (2018), *Dişarbakırlı Hâmî Ahmed Divanı*, KB e-kitap, Ankara.
- (DÖR). TAVUKÇU, Orhan Kemâl (2018), *Dede Ömer Rûşenî Dîvânı*, KB e-kitap, Ankara.
- (EBD). KADIOĞU, İdris (2008), *Es'ad-ı Bağdâdî Dîvânı*, Özserhat Yayıncılık, Malatya.
- (EDD). KASIR, Hasan Ali (1996), *Esrâr Dede Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Karşılaştırmalı Metni*, Atatürk Üniv., Dr. Tezi, Erzurum.
- (END). ÜST, Sibel (2018), *Edirneli Nazmî Divanı*, KB e-kitap, Ankara.
- (ENMN). KÖKSAL, M. Fatih, *Mecma'u'n-Nezâ'ir*, KB e-kitap, Ankara.
- (ERD). AYDEMİR, Yaşar (2017), *Edincikli Ravzî Divanı*, KB e-kitap, Ankara.
- (FAD). GÖKALP, Halûk (2001), *Fasîhî Divanı: İnceleme-Metin*, Çukurova Üniv., YL. Tezi, Adana.
- (FLM). DOĞAN, Muhammed Nur (2010), *Fuzulî Leylâ ve Mecnûn (Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar)*, Yelkenli Yay., İstanbul.
- (GMT). YAVUZ, Kemal (2017), *Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ı (Gülşenname)*, Kırşehir Valiliği Yay., Ankara.
- (HAD). GÜFTA, Hüseyin (1992), *Hâzık Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Atatürk Üniv., YL. Tezi, Erzurum.
- (HBD). TARLAN, Ali Nihat (1945), *Hayalî Bey Divanı*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
- (HBH). TÜRK, Vahit (2009), *Hatipoğlu, Bahru'l-hakayik*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.

- (HH). HORATA, Osman (1990), *Cemâlf, Hümâ vü Hümâyûn (Gülşen-i Uşşâk): İnceleme, Tenkitli Metin*, Hacettepe Üniv., Dr. Tezi, Ankara.
- (HHLM). GÜLER, Zülfü (1982), *Hamdullah Hamdî, Leylâ ve Mecnûn (İnceleme-Metin)*, Atatürk Üniv., Dr. Tezi, Erzurum.
- (HİD). ERCAN, Özlem (2008), *Peşteli Hisâlî Dîvânı*, Gaye Kitabevi, Bursa.
- (HMN). KAYA, Bilge (2003), *Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâlîü'n-nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi*, Gazi Üniv., Dr. Tezi, Ankara.
- (HŞ). BAYRAM, Asuman (2017), *Firakî Abdurrahman Çelebi, Hüsrev ü Şirin*, Dr. Tezi, Ankara.
- (İBH). ALTUN, Mustafa (2003), *İbrahim b. Balı, Hikmet-nâme*, İstanbul Üniv., Dr. Tezi, İstanbul.
- (İM). YÜKSEL, Hasan - DELİCE, H. İbrahim - AKSOYAK, İ. HAKKI (1996), *Eski Anadolu Türkçesine İlişkin Bir Metin: İslâmî'nin Mesnevisi*, Dilek Matbaacılık, Sivas.
- (KAD). MERMER, Ahmet (1997), *Karamanlı Aynî ve Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara.
- (KMD). TANRIBUYURDU, Gülçin (2018), *Kalkandelenli Mu'îdî Divanı*, KB e-kitap, Ankara.
- (KND). İPEKTEN, Haluk (1974), *Karamanlı Nizâmî Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanı*, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara.
- (LFD). DEMİR, Hiclal (2017), *Lazikîzâde Feyzullah Nâfiz Divanı*, KB e-kitap, Ankara.
- (LHD). ARSLAN, Mehmet (2018), *Leylâ Hanım Divanı*, KB e-kitap, Ankara.
- (LMZE). PEKŞEN, Ahmet (2002), *Zeynü'l-Elhan İsimli Eserin Metin ve Sözlük Çalışması: Ladikli Mehmed Çelebi*, İstanbul Üniv., YL. Tezi, İstanbul.
- (MD). MENGİ, Mine (1995), *Mesîhî Dîvânı*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.
- (MED). DEMİREL, H, Gamze (2005), *18. yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Dîvânı:İnceleme-Tenkitli Metin-Tahlili*, Fırat Üniv., Dr. Tezi, Elazığ.
- (MHD). YAVUZ, Orhan - YAVUZ, Kemal (2016), *Muhibbî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul.
- (MHT). Belal Saber Mohamed Abdel-Maksoud, *Mevlânâ Hamîdî-i Lârende'î Tahayyür-nâme-i Leylî vü Mecnûn*, KB e-kitap, Ankara.

- (MMP). BEKTAŞ, Ekrem (2017), *Muvakkitzâde Muhammed Pertev Divanı*, KB e-kitap, Ankara.
- (MPR). KILIÇ, Atabey (2001), *Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevîsi İnceleme-Tenkitledir Metin-Dizin*, Laçın Yay., İzmir.
- (MSD). EREN, Abdullah (2017), *Mehmed Sıdkî Divanı*, KB e-kitap, Ankara.
- (ND). MACİT, Muhsin (2017), *Nedîm Divanı*, KB e-kitap, Ankara.
- (NED). AYAN, Hüseyin (2002), *Nesîmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Türkçe Divanı'nın Tenkitli Metni*, TDK Yay., Ankara.
- (NHD). ASLAN, Üzeyir (2017), *Nehcî Divanı*, KB e-kitap, Ankara.
- (NSE). YELTEN, Muhammet (1998), *Sohbetü'l-Ebkâr İnceleme - Metin*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
- (ÖFB). YAZAR, İlyas (1999), *Ömer Fuâdi: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Bülbuliyye'sinin Edisyon Kritik Metni*, Dokuz Eylül Üniv., YL Tezi, İzmir.
- (RKD). ALPAYDIN, Bilal (2007), *Refî-i Kâlâyî Divanı (İnceleme-Metin)*, İstanbul Üniv. YL. Tezi, İstanbul.
- (RZD). AKARSU, Kâmil (2010), *Rumelili Za'ifî Divanı*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- (SAD). EKİNCİ, Ramazan (2016), *Safâyî Ali Dede Dîvânı*, Gece Kitaplığı Yay., Ankara.
- (SBD). YEKBAŞ, Hakan (2010), *Sehî Bey Divanı*, Kitabevi Yay., İstanbul.
- (SD). HARMANCI, M. Esat (2017), *Süheylî Divanı*, KB e-kitap, Ankara.
- (SVD). YENİKALE, Ahmed (2017), *Sünbülzâde Vehbî Divanı*, KB e-kitap, Ankara.
- (ŞD). BİLTEKİN, Halit (2003), *Şeyhî Divanı: İnceleme-Metin-Dizin*, Ankara Üniv., Dr. Tezi, Ankara.
- (ŞDM). KAPLAN, Mahmut (2003), *Deh Murg-ı Şemsi (İnceleme - Metin - Sözlük)*, Celal Bayar Üniv. Yay., Manisa.
- (ŞDSK) ve (ŞMK). YILMAZ, Fatma Büyükkarcı, "Kamer Burçlar ve Menzillerle İlişkisi Hakkında İki Risâle", *Turkish Studies*, V. 9/9, Summer 2014, s. 131-143.
- (ŞF). ÖZCAN, Nurgül (2007), *Şâhî'nin Ferhâdnâmesi (İnceleme-Metin)*, Gazi Üniv., Dr. Tezi, Ankara.
- (ŞGD). OKCU, Naci (2017), *Şeyh Gâlib Divanı*, KB e-kitap, Ankara.

- (ŞHD). ARSLAN, Mehmet (2018), *Şeref Hanım Divanı*, KB e-kitap, Ankara.
- (TÇD). ERÜNSAL, İsmail E. (2018), *Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Divanı*, KB e-kitap, Ankara.
- (TY). SAĞLAM, Ayşe (2016), *Gülşen-i Envâr*, Grafiker Yay., Ankara.
- (YAD). TURAN, Lokman (1998), *Yenişehirli Avnî Bey Divanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin)*, Atatürk Üniv., Dr. Tezi, Erzurum.
- (YD). AKTAŞ, Ali (1997), *Yetim Divanı, İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv., Ankara.
- (YED). TATCI, Mustafa (2018), *Yunus Emre Divanı*, KB e-kitap, Ankara.
- (YGD). TOSUN, Erhan (2007), *Erbilli Âmâ Yusuf Garibî Efendi Divanı (İnceleme -Tenkitli Metin)*, Sakarya Üniv., YL. Tezi, Sakarya.
- (YMM). ÇELEBİOĞLU, Âmil (1996), *Muhammediye*, MEB Yay., İstanbul.
- (YÜD). YILDIZ, Aslıhan (2001), *Yüsrî (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni)*, Selçuk Üniv., YL. Tezi, Konya.
- (ZCN). KUTLAR, F. Sabiha (2005), *Klâsik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevâhir-nâme*, Öncü Kitap, Ankara.
- (ZD). TARLAN, Ali Nihat (1968), *Zâtî Divanı Gazeller Kısım,ı C. I*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
- (ZİD). ARSLAN, Mehmet (2009), *Zîver Paşa Divanı ve Münşeât*, Cumhuriyet Üniv. Yay., Sivas.

“SCORPION IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE AND ITS
MEANING FRAMEWORK”

Abstract

For the correct understanding of classical Turkish poetry, idioms, proverbs, folk beliefs, traditions and customs, lifestyle and so on, it is important to know the elements. Because poets used each of them in their poems and created rich layers of meaning. If these are not known or are incomplete/incorrect, the true meaning of those verses can't be understood or different interpretations of poetry may be overlooked. So much so that even a single concept can give new and rich meanings to poetry. Therefore, it is very important to know in which meaning frames each concept in classical poetry is used and what beliefs it reflects in tradition.

In this study, 'scorpion' and its use in classical Turkish poetry will be emphasized. Scorpion refers to different concepts such as a poisonous and spooky creature, a piece of horoscope and clock parts. It deepens the meaning of the poem that it is used with its features and beliefs it carries in tradition and creates new layers of meaning from time to time. Especially as a horoscope and a poisonous animal, scorpion, which is the focus of different idioms and beliefs, has a rich usage area in classical Turkish literature. Its use with the art of kalb is quite remarkable in terms of increasing the meaning layer and the art value of poetry. The meaning frame and the determination of beliefs related to the scorpion will both help to understand the relevant verses more accurately and will try to remind and record some of the forgotten issues for today.

Keywords

Scorpion, classical Turkish literature, zodiac sign, idiom, proverb, folk belief.